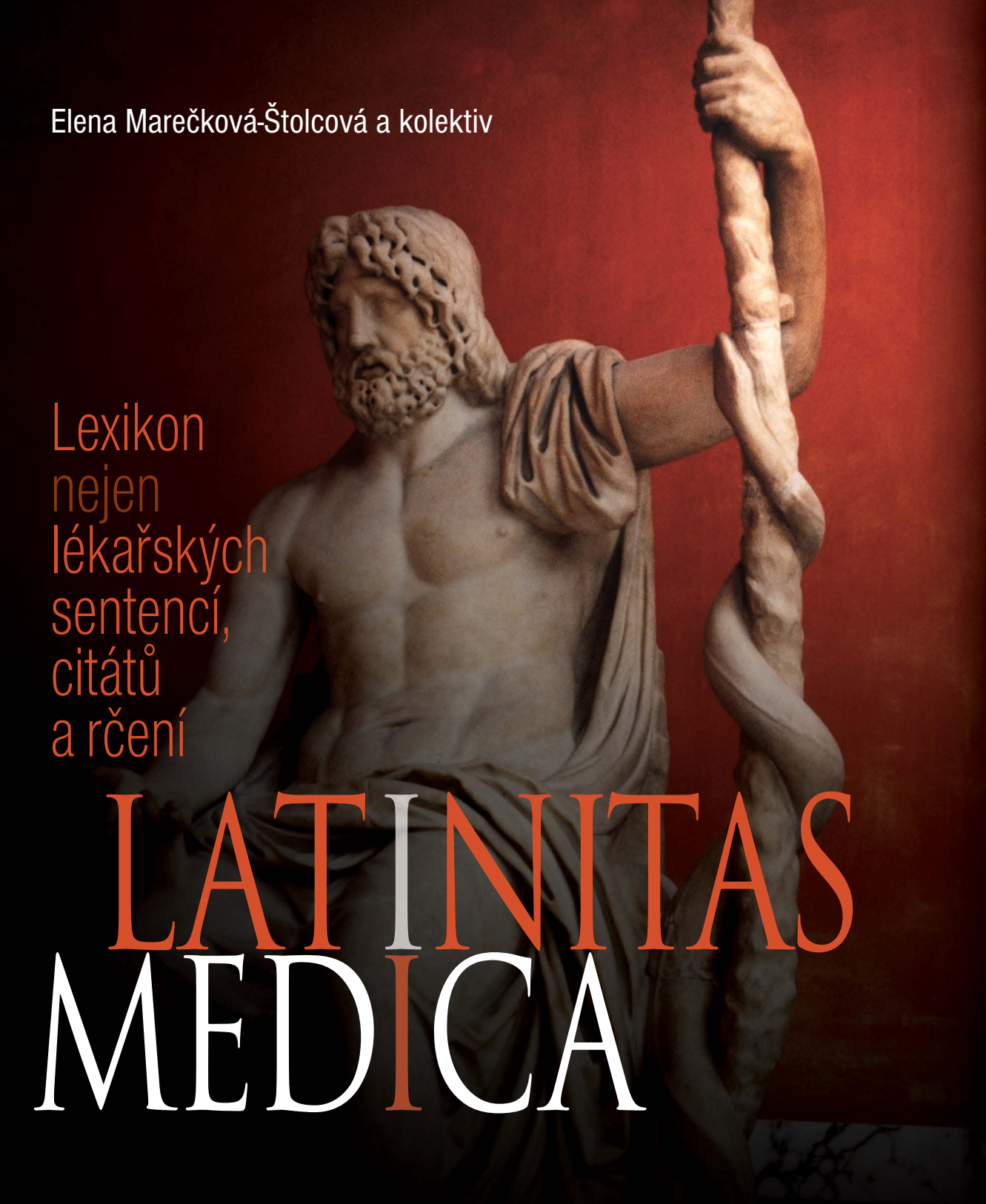
Elena Marečková-Štolcová a kolektiv

Lexikon nejen lékařských sentencí, citátů a rčení

LATINITAS MEDICA

Masarykova univerzita

LATINITAS MEDICA

Elena Marečková-Štolcová a kolektiv

MU 90 1919–2009 Výročí založení Masarykovy univerzity

Elena Marečková-Štolcová
vedoucí autorského kolektivu
Hana Reichová
Marta Severová
Dana Svobodová
František Šimon

LATINITAS MEDICA

Lexikon nejen lékařských sentencí, citátů a rčení

Masarykova univerzita/Nakladatelství/Brno 2009

Vědecká redaktorka:
Prof. PhDr. Milada Říhová, CSc.

Recenzenti:
Prof. PhDr. Antonín Bartoněk, DrSc.
Prof. MUDr. Libor Páč, CSc.

Fotografie na obálce:
Aesculapius, římská socha. Carlsberg Glyptotek, Copenhagen
Photo © Maicar Förlag, Lund, Sweden, www.maicar.com

© Doc. PhDr. Elena Marečková-Štolcová, CSc., vedoucí autorského kolektivu
PhDr. Hana Reichová, Ph.D.
PhDr. Marta Severová
PhDr. Dana Svobodová (přebásnění veršovaných textů)
Doc. PhDr. František Šimon, CSc.
© Masarykova univerzita, 2009

ISBN 978-80-210-4758-7

Obsah

Předmluva 7
Úvod 9
O překladu veršů 14
Poznámka k výslovnosti latiny 20
Zkratky a vysvětlivky 22
Citáty a citátové výrazy v abecedním pořadí 25
Citovaní autoři a díla z období antiky 795
Citovaní autoři a díla z období po antice 809
Rejstřík vybraných latinských slov 817
Rejstřík vybraných českých slov 861
Použité prameny a literatura 905

Předmluva

Léčení, lékařství, léčitelství, léky, lékaři – to vše propojeno s latinským slovem *medicina* – je neoddělitelnou a výraznou součástí dějin celého lidstva. Už na jeskynních malbách nalézáme znázornění některých léčebných a léčitelských zásahů a od prvopočátků písma se pak setkáváme i s texty s medicínskou tematikou. Velmi známé jsou například staroegyptské papyry, staroindické, čínské a jiné orientální spisy a samozřejmě poklad evropských civilizací – literatura řeckořímské antiky zahrnující také lékařsky motivovanou tvorbu. Všechny starobylé památky odborného písemnictví tvoří však pouhý fragment toho, co ve skutečnosti bylo sepsáno a hlavně také v praxi provozováno. Zkrátka – medicína v celém svém rozsahu a ve všech aspektech představovala vždy velmi významnou součást civilizačního vývoje.

Rozvíjející a upevňující se tradice pokračuje ve středověku – v dlouhém tisíciletém a složitém období, kdy se postupně rozšiřuje znalost písma, zakládají se školy a kláštery se svými špitálními útulky i s jakousi medicínskou praxí, vznikají a rostou města. Vrcholným produktem těchto mnohotvárných procesů je univerzita s jednou ze čtyř fakult – fakultou lékařskou. Odborné písemnictví se vzmáhá a proniká do rozmanitých literárních žánrů. Tato různorodost se projevuje i v právě vydané knize lékařských a lékařství blízkých sentencí a výrazů.

Předkládaný svazek má charakter slovníku či určitého typu encyklopedie. Obliba tohoto druhu literatury, jenž je velmi dobře použitelný i funkční, neustále stoupá. Podobné sbírky byly u nás vydány jako kompendia tzv. „okřídlených slov", antických citátů, právnických výrazů, teologických formulací aj., ale slovníková příručka výrazů, frází a veršů z nepřeberné oblasti medicíny opatřená původními překlady dosud sestavena nebyla. V tom je také jeden z hlavních přínosů této užitečné publikace. Vznikala řadu let: nejprve byla myšlenka a nápad, pak následovalo období hledačství, zkoumání materiálů, ověřování postupů a posléze se zformoval i kolektiv spoluautorů. Získávání a třídění pramenů bylo podstatnou a časově náročnou složkou práce.

Autoři dlouho stáli před otázkou, jaký definitivní klíč zvolit pro výběr výrazů a citátů. Nakonec převládl názor využít široké, mnohostranné pole, které leckdy souvisí s medicínou zcela těsně, jindy naopak pouze okrajově, a materiál čerpat z oblastí příbuzných i vzdálenějších. Přistoupilo se k praktickému abecednímu uspořádání, které má více předností. Především je zcela přehledné a neutrální, neposkytuje žádnému citátu výhody či nadřazenost. Hesla sice nejsou seskupena věcně podle typu nebo druhu, alfabetické řazení však značně ulehčuje čtenáři práci s vyhledáváním.

A tak se také stalo, že se zde vedle sebe vyskytuje množství pestrých témat, zasazených do kontextů s velkým záběrem – od přísné anatomie po rozevláté básnictví, jimiž se může uživatel bohatě inspirovat. Kniha zaplňuje

v naší knižní produkci určitou mezeru, dosud nevyužitou. Chce být praktickou příručkou, vhodnou k použití při nejrůznějších příležitostech, jejíž snahou je zároveň podněcovat k vyšší vzdělanosti a duchovnímu růstu.

Na závěr se obrátím k osvědčenému latinskému heslu a přeji tomuto dílu, jeho autorům i čtenářům:

Quod bonum, faustum, felix fortunatumque sit!

V Praze 1. prosince 2008

Prof. PhDr. Milada Říhová, CSc.,
přednostka Ústavu dějin lékařství a cizích jazyků
1. LF UK Praha

Úvod

Evropská medicína a latinský jazyk, resp. latinská kultura jsou fenomény navzájem bytostně propojené. Tento vztah, vytvořený na počátku našeho letopočtu, se ukázal být natolik životaschopný, že v terminologické složce odborného lékařského jazyka přetrval bez větších otřesů do třetího tisíciletí. V základních medicínských oborech, zejména v anatomii, farmakologii, ve farmaceutické preskripci a ve všech klinických disciplínách, slouží latina (spolu s řečtinou) dodnes jako osvědčený jazykový prostředek, plně vyhovující moderním globalizačním tendencím a požadavkům na internacionalizaci a univerzalitu vědy. Medicína je tak jedním z vědních oborů, které používají v převažující míře latinskou, přesněji řecko-latinskou terminologii v rámci běžné profesionální komunikace nejen v teoretické, nýbrž i v praktické rovině. Vedle samotných lékařských termínů a původních odborných spisů existuje rozsáhlý latinský písemný materiál nenomenklaturní a neterminologické povahy, který tematicky s medicínou přímo nebo nepřímo souvisí. Jsou to různé výroky, sentence, příslovečná rčení, úsloví a obraty, které patří do žánru označovaného v literární teorii jednotným názvem gnómická tvorba. Nabízejí nepřeberné množství námětů, poznatků, poučení a podnětů, které jsou výsledkem společné historické zkušenosti, a jak v podobné souvislosti výstižně usuzuje německý latinista Christian Helfer (*Crater dictorum, 1993, s. 3*), jsou svědectvím až do současnosti sahajícího používání latiny, mateřského jazyka Evropy, i příkladem jejího dalšího působení.

Předložená kniha si klade za cíl přispět k lepšímu poznání a pochopení fascinujícího spojení lékařství a latinské vzdělanosti právě prostřednictvím gnómické literatury. Medicína provází člověka od narození až po smrt. Řeší nejpodstatnější a nejnaléhavější otázky lidské existence, jimiž jsou zdravý způsob života, bolest, utrpení, choroba, stáří a smrt. Právě tento tematický okruh je příznačný pro zmíněné žánrové formy. Drobné slovesné útvary tak dávají nahlédnout do člověka, v našem kontextu především lékaře a pacienta, umožňují odhalovat jejich pocity, vnitřní potřeby a konflikty, porovnávat jejich specifické role a postavení. Tradované myšlenky pomáhají poznávat pravdu o člověku, přispívají k lepší orientaci v obecně platných morálních zásadách a nezřídka v sobě zahrnují nové užitečné impulsy. Čtenáře udivují svou obsahovou náplní i výrazovou důmyslností. Ve zkratkovité, komprimované podobě sdělují překvapivá poselství odborníkovi i laikovi. Zatímco v některých zaznívá filozofické smíření s běžnými starostmi a nešvary, ba i s lidským údělem, v jiných se zračí naděje v obnovení mravních kvalit důstojného lidského života anebo dokonce žertovný nadhled. V tomto směru mohou přispět k humanizaci lékařské profese a k revitalizaci současné společnosti, která jako by ztrácela orientaci v základních etických postulátech. Přitom veškerá problematika medicíny je

neoddělitelně spjata s lidskými postoji a s individualitou lékařovy osobnosti, stejně jako s osobními dispozicemi pacienta. Sdělované poznatky předávají staletími ověřené univerzální hodnoty, což dosvědčuje značný počet mutací textů pocházejících z různých období nebo prostředí. Mnohdy mohou posloužit jako podnětný příspěvek do diskusí na specifické, trvale otevřené otázky zejména etického rázu, jež vyžadují a přitahují pozornost veřejnosti podnes. Přes jejich všeobecný význam je třeba podotknout, že jsou časově a prostorově determinovány. V některých ohledech dospěla západní civilizace k výrazným posunům – například ve vztahu lékaře k pacientovi, který byl v minulosti jednoznačně paternalistický, se v současnosti důrazně prosazuje snaha o partnerský přístup, jehož cílem je zaručit pacientovi maximálně možné rovnoprávné postavení. S tímto vědomím a patřičným odstupem by měly být vnímány a interpretovány zejména sporné obsahy prezentovaných projevů a tvrzení.

Výběr hesel byl primárně motivován medicínským kontextem v nejširším slova smyslu, zahrnujícím rovněž příbuzné vědy (psychologii, etiku, přírodovědné obory), aniž bychom se od začátku vyhýbali disciplínám a námětům zasahujícím do medicíny sice okrajově (filozofie, teologie, náboženství, právní vědy aj.), ale poskytujícím řadu prospěšných poznatků a informací, jež vhodně doplňují mozaiku historie lékařství. Určité texty se týkají sledované oblasti jen svými výrazovými prostředky a zachycují různé fráze a vyjádření bez nároku na pointu. Podobně je tomu i s obraty hovorové povahy. Jindy rozhodl ve prospěch zařazení výchovně-vzdělávací moment či zajímavá výpovědní hodnota nebo obsahová bohatost a hutnost zachycené myšlenky, byť významově vzdálenější. V úvahu byl brán také aktualizační potenciál zaznamenané životní situace či zkušenosti. V této souvislosti je vhodné připomenout proces osamostatňování a zevšeobecňování citátových výrazů, z nichž mnohé po vystoupení z původního kontextu mohou získat nový smysl, který umožňuje začlenit je i do našeho souboru. Ve slovníku jsou zastoupeny též sentence křesťanských myslitelů a biblické citáty, neboť křesťanství prostupuje celou evropskou kulturou a kompetence víry se jeví v existenciálních otázkách mnohem vyšší, než jsou možnosti, jimiž disponují vědy. Ve snaze o větší praktičnost jsme do sbírky zařadili obraty obecně vědního charakteru, jejichž užívání je v odborných projevech dosud oblíbené, ale s ústupem klasického vzdělání bývá často poznamenáno chybami. Široký látkový záběr však především způsobuje skutečnost, že medicína, patrně nejhumánnější ze všech věd, zasahuje do podstatných stránek celého lidského života. Otázky zdraví a nemoci, života a smrti jsou nedílnou součástí lidské reality. K lékařskému povolání neodmyslitelně patří komplexní vnímání člověka včetně jeho životosprávy, tj. celkového životního stylu, jenž ve starověku (počínaje Hippokratem) a zejména ve středověku stál v centru pozornosti lékařů a byl běžně považován za východisko terapie.

Kromě obsahové pestrosti je nezbytné zvlášť poukázat na značnou různorodost prezentovaných útvarů i v dalších aspektech. Časově pokrývají obrovský úsek sahající od antiky až po novověk. Jejich původ je jednak literární, tj.

pocházejí z existujících zdrojů odborné, popř. umělecké literatury, jednak jsou produktem ústní tradice. V prvním případě mezi autory převládají renomované i méně známé osobnosti římské a později celé latinsky psané literatury, v druhém případě jde o díla anonymních tvůrců, která se řadí spíše do lidové tvorby. Tomu odpovídá i odlišná literární a výpovědní hodnota použitých pramenů. Čtenář si jistě povšimne, že mnohé náměty se opakují a objevují v různých variantách a parafrázích, což je pro gnómickou tvorbu charakteristické. Ilustrují dobové uvažování i vyjadřování a poukazují na trvalou aktuálnost a rozšířenost dané látky. Zejména u veršovaných útvarů lze zaznamenat snahu pozdějších anonymních autorů a upravovatelů alespoň drobnými zásahy vtisknout známým myšlenkám pečeť vlastní tvořivé osobitosti a básnické invence. Vedle formálně vybroušených textů se nejednou vyskytují řemeslně sepsané, neumělé verše, vedle filozoficky a psychologicky hlubokých sentencí nenáročné, zato pragmatické rady, reflektující myšlení a cítění minulých generací. Výroky z římských literárních textů volně disponuje středolatinská gnómická tvorba, která je mnohdy předkládá v modifikované výrazové, popř. i významové podobě. Kromě toho vytváří rozsáhlý originální materiál a spojením obou produkcí pak dochází k vyvrcholení tohoto literárního žánru. V období středověku a raného novověku vzniká největší množství gnómických sbírek, které sloužily účelům výchovným a vzdělávacím, ale současně plnily i funkci zábavnou. Byly to vlastně jakési kombinace užitkových didaktických a jazykových příruček, nikoli bez estetického záměru, které dodnes zůstávají významným pramenem obohacujícím poznání lidské podstaty v průběhu věků. Právě rozmanitost jednotlivých vyjádření může poskytnout vidění člověka novou aktuálnost.

Po formálně gramatické stránce převládají v souboru větné útvary, mnohem menší zastoupení mají nevětné formulace. Zde jde hlavně o fráze, ustálená spojení, která z různých jazykových i mimojazykových důvodů zůstávají dosud živou součástí komunikačního vybavení moderního lékaře (např.: *crux medicorum*, *extra muros*, *manu armata*, *ultima ratio*, *vitium artis*). Zmíněné obraty jsou v zásadě neterminologické povahy, přesto jsme úplně nevyloučili ani některé odborné názvy, převážně recepturní výrazy, popř. termíny tvořené metaforicky, které se vyskytují často roztroušené v různých, ne vždy snadno dostupných příručkách. Abychom co nejvíce zjednodušili manipulaci s knihou, předkládáme oba typy hesel v jednom společném celku.

Původně jsme měli v úmyslu příručku adresovat medikům, postupně se však předpokládaný uživatelský okruh rozšířil na lékařskou a celou zdravotnickou komunitu, nevyjímaje zájemce z řad laické veřejnosti. Zprostředkované texty nebudou bez zajímavosti ani pro odborníky z oblasti klasické filologie a medievistiky, popř. jiných specializací a příbuzných vědních oborů. Ambicí knihy je přiblížit čtenářům jednu z nepřehlédnutelných oblastí latinské kulturní tradice, poskytnout možnost konfrontovat se s myšlenkami a autoritami, které přetrvaly tisíciletí a dodnes představují poutavý materiál pro poučení a zamyšlení, přičemž stejně jako v minulosti nabízejí i dostatek příležitostí pro

intelektuální pobavení a estetické zážitky. Latinská gnómická literatura jako specifická součást latinského kulturního dědictví poskytuje jedinečný materiál pro neustálé vzdělávání, vede k širšímu rozhledu a k prohlubování duchovních obzorů, pomáhá pochopit společná kulturní východiska Evropy a nepřestává být inspirativním zdrojem pro současné lékařství, zvláště v jeho morálních úlohách a cílech.

Kniha má slovníkový charakter. Při řazení hesel jsme z praktických důvodů zvolili sled podle absolutní abecedy, tj. bez ohledu na hranice slov včetně předložek. Východiskem je latinský text, jednotně upravený do klasické pravopisné podoby podle *Oxford Latin Dictionary* (1997). Zmínku si vyžaduje neslabičná polosamohláska *j*, která se v latinské abecedě zaznamenává stejným znakem jako samohláska *i* (vlastně *i* v postavení před stejnoslabičnou samohláskou nebo mezi dvěma samohláskami). V odborných lékařských výrazech se však podle tradice vytvořené v 17. stol. označuje zvláštním grafémem *j*. Naše publikace zachovává také zde klasickou normu, proto např. výraz *i/jactatio capitis* je zachycen jen v pravopisné variantě *iactatio capitis* a zařazen pod písmeno *i*. U nepůvodních dvojhlásek, které se vyslovují odděleně, používáme v případech pro laika neprůhledných diakritické znaménko (např. *aër*; rovněž ve vlastních jménech). Dlouhé samohlásky nevyznačujeme, znalost délky se v latinských textech u čtenáře předpokládá (běžně se zaznamenává jen v mluvnicích, slovnících a učebních příručkách, např. *nātūra*). (Srov. níže poznámku k výslovnosti.) Sporadicky se objevuje řečtina v transkripci zachovávající původní délky.

Za originálním latinským textem následuje český překlad, který je v plném rozsahu původní. Jen u biblických výroků obvykle upřednostňujeme ekumenický překlad. Náhodně a ojediněle se mohou vyskytnout shody s autorizovanými překlady, jež jsou začleněny do připojené bibliografie. Hlavní autorkou překladu veršovaných útvarů je PhDr. Dana Svobodová, která danou problematiku osvětluje v samostatném komentáři.

Další místo ve struktuře hesla zaujímají citační údaje. Antické výroky jsou zpravidla opatřeny jménem autora, názvem díla a vyznačením výskytu; u středověkých a pozdějších sentencí uvádíme většinou autora sbírky, z níž byly převzaty, a příslušné pořadové číslo či jiný údaj, např. číslo strany. Kromě toho se často odkazuje na původní, popř. možný zdroj daného textu („podle“). Nejvíce poantického materiálu jsme načerpali z monumentálního souborného díla německého badatele Hanse Walthera *Proverbia sententiaeque Latinitatis medii aevi I–V* (1963–1967) a *Proverbia sententiaeque Latinitatis medii aevi ac recentioris aevi I–III* (1982–1986). Biblické výroky citujeme obvyklým způsobem. V nevelkém počtu hesel pramen chybí; tyto texty jsme získali z různých příruček analogické povahy se zmíněným deficitem, jejž se nám přes veškerou snahu nepodařilo odstranit, ale který pro účely této publikace nepovažujeme za důležitý. Podoba jmen antických autorů je ve shodě s *Encyklopedií antiky* (1973), u poantických autorů postupujeme vesměs podle *Slovníku latinských*

spisovatelů (2004). Názvy děl předkládáme v originálním latinském, výjimečně jinojazyčném znění, v případě řeckých pramenů je použito latinské verze titulů.

Řada hesel záznamem o zdroji končí. V hojné míře však posléze navazuje poznámková pasáž s dodatky různého druhu. Upozorňuje se na výpovědi obsahově paralelní nebo původní myšlenku rozšiřující, popř. protikladné, upřesňuje se význam, původ, použití apod. Všechna vyjádření s příbuzným kontextem jsou zpravidla zaznamenána v rámci jediného hesla, obyčejně časově nejstaršího, na které se pak poukazuje i v ostatních souvisejících heslech. Občas se přidává české, jen zřídka cizojazyčné ekvivalentní rčení nebo je prezentovaný výraz zapojen do ilustrativního kontextu.

Kniha je opatřena přehledy, v nichž čtenář nalezne vedle citovaných autorů s jejich biografickým medailonkem a odkazem na konkrétní hesla všechny originální názvy děl doplněné o doložené české ekvivalenty, popř. o orientační překlady. U řeckých spisů připojujeme zároveň v transkripci i názvy původní. Při sestavování tohoto doplňkového materiálu jsme vycházeli z moderních příruček a literárněhistorických prací uvedených v soupisu použité literatury. Součástí přílohy jsou také rejstříky vybraných latinských a českých slov. Publikaci uzavírají úplné údaje o pramenech a literatuře.

Je všeobecně známo, že práce slovníkového rázu nemohou zachytit zpracovávaný materiál vyčerpávajícím způsobem. Předkládaná kniha je prvním pokusem soustředit do jednoho souboru rozsáhlý materiál specifického zaměření. Proto se na poučené čtenáře obracíme s prosbou, aby nám laskavě sdělili své připomínky, doplňky a poznámky, které by pomohly současnou podobu práce zkvalitnit.

Hic et nunc vyslovujeme svou vděčnost za cenné rady vědecké redaktorce prof. PhDr. Miladě Říhové, CSc. (1. LF UK Praha), pečlivým recenzentům, prof. PhDr. Antonínu Bartoňkovi, DrSc. (FF MU Brno), a prof. MUDr. Liboru Páčovi, CSc. (LF MU Brno), jakož i konzultantům prof. MUDr. Pavlu Bravenému, CSc. (LF MU Brno), a Mgr. Ladislavu Červenému. Zároveň děkujeme vedení Lékařské fakulty Masarykovy univerzity, jejímu současnému děkanovi prof. MUDr. Janu Žaloudíkovi, CSc., a emeritnímu děkanovi prof. MUDr. Jiřímu Vorlíčkovi, CSc., za vstřícnost a podporu, dále prof. MUDr. Miroslavu Votavovi, CSc. (LF MU Brno), za velkorysé poskytnutí vlastních excerpt a nejmenovaným kolegyním a kolegům (mezi nimi připomínáme Mgr. Marii Malou, Ph.D., a Mgr. Kateřinu Pořízkovou, Ph.D.), stejně jako dalším odborníkům a osloveným lékařům za ochotnou účast na upřesňování četných problémů. V neposlední řadě jsme zavázáni velkým díkem svým nejbližším rodinným příslušníkům za vzácné pochopení, kterým významně přispěli ke vzniku této knihy. Nakonec patří naše poděkování všem, kteří se ujali technické a grafické stránky práce, a zasloužili se o její vydání, zvlášť Mgr. Tomáši Hlavičkovi za pomoc při počítačovém zpracování textu a sestavování rejstříků.

Elena Marečková

O překladu veršů

Sbírka citátů a rčení soustřeďujících se na některé z podstatných „věcí života" (*modus vivendi*, zdraví a nemoc, léčba a specifika vztahu mezi pacientem a lékařem, stárnutí a smrt) nabízí mnoho zajímavého. Nejen svým časovým záběrem, rozkročeným přes více než dvoutisíciletou éru existence latinského jazyka jako nástroje kulturní komunikace. Překvapivé momenty přichystalo také abecední řazení hesel, díky němuž se vedle sebe mimoděk ocitají svědectví na hony si vzdálených dob a žánrů, myšlenky vytržené z děl klasiků a moudra vytrysklá z obecné zkušenosti nebo naopak termíny kvetoucí víceméně pouze na luzích lékařské a právní vědy; próza se zde mísí s verši, půvab s jadrností.

Již při náhodném listování touto antologií tak leckdy zrak zavadí o větu, která přímo protiřečí výroku spatřenému o chvilku dříve, jako v následujících dvou ukázkách, začínajících tak podobně, a svorně uznávajících škodlivost některých praktik z hlediska tělesného zdraví (*corrumpunt*). Avšak zatímco v první variantě je toto konstatování jádrem a pointou varování –

Balnea, vina, venus conservant corpora nostra;
corrumpunt eadem balnea, vina, venus.
Lázně, láska, chuť vín jsou pilíři našeho těla;
jeho zhoubci jsou též – lázně, láska, chuť vín.

– v druhé je logika obrácená: právě tato riziková chování prý dělají život životem –

Balnea, vina, venus corrumpunt corpora nostra,
sed vitam faciunt balnea, vina, venus.
Lázně, láska, chuť vín jsou škůdci našeho těla...
Jsou však pilíři žití – lázně, láska, chuť vín.

Taková diskrepance samozřejmě obrátí naši pozornost ke zdroji, a tu zjišťujeme, že první sentence zrcadlí moralizující klima křesťanského středověku, kdežto ta druhá, objevená na jednom antickém náhrobním nápisu, jako by dosvědčovala zpustlost antického bonvivána až za hrob.

Nebo: Koho by nepřekvapil nález formulovaný vizionářkou a současně představenou kláštera v Bingen Hildegardou (12. stol.) –

Vinum sanat et laetificat hominem.
Víno člověka uzdravuje a obveseluje.

– zvláště vyskytuje-li se v těsné blízkosti jiné sentence, datace rovněž středověké:

Vinum venenum est pestilens mortalibus.
Víno je pro smrtelné přímo mor a jed.

Naopak se budeme opakovaně setkávat s jednou a touž myšlenkou, vyjádřenou různými prostředky, jako např. u poukazu na nutnost včasné léčby:

Medere initio! Finis curari nequit.
Hned nasaď léčbu! Na smrt krátký každý lék.

Nebo také:

Medicina mortuorum sera.
U mrtvých je na léčení pozdě.

A opět v jiném ustrojení na mnoha dalších místech.

Nepřeberná jsou svědectví času o názorech na smrt. A jak různorodá! Výběrově:

a) *Mors maximum existimatur malorum esse remedium.*
Za nejlepší dryák proti všemu zlu se chápe smrt.

b) *Mors meta laborum.*
Smrt – konec všech útrap.

c) *Mors meta malorum.*
Smrt – konečná strastí.

d) *Mors mihi munus erit.* (Ovidius)
Smrt bude pro mne jen dar.

e) *Mors misera non est, aditus ad mortem est miser.* (Quintilianus, pak doslovně středověk – a před nedávnem z podobného úhlu Wolker...)
Smrt sama není zlá, zlá je jen ke smrti cesta.

f) *Mors nescit legem: tollit cum paupere regem.*
Smrt nezná zákona: jak na chudém, na králi koná.
Ale též:
Mors servat legem: tollit cum paupere regem.
Jsouc poslušna zákona, smrt na chudém, na králi koná.

g) *Mors nulli parcit, iuxta rapit illa potentes*
ac inopes, iuvenes non minus atque senes.
Nikoho neušetří – smrt stejně odnáší s sebou
mocné i nemajetné a se starým mladého tne.

h) *Mors portus est humanis tempestatibus.*
Smrt, to je přístav v lidských vodách bouřlivých.

i) *Mors quid est? Aut finis, aut transitus.* (Seneca)
Co je to smrt? Buď konec, anebo přestupní stanice.

j) *Mors ultima linea rerum est.* (Horatius)
Smrt, to je tečka: vše končí.

k) *Mors venit absque mora, nescimus qua tamen hora.*
Smrt s příchodem neposhoví – kdy to bude, nikdo z nás neví.

l) *Mors venit sine mora: tu nocte dieque labora!*
Smrt nezná zpoždění: dři od rána do kuropění!

Předkládaný materiál můžeme samozřejmě vnímat přednostně z hlediska obsahového. Chceme-li však naznačené nuance opravdu vychutnat, musíme si uvědomit, že od starověku přes středověk bylo neméně než obsahu dbáno formy a že zvláště v oblasti sentencí (gnóm), jakýchsi kondenzátů moudra, byla téměř povinná veršová podoba. Z všelikých metrických útvarů, cizelovaných římskými klasiky a prožívajících v proměnách času drobné metamorfózy, uvízlo v sítu pozdější obliby jen několik: i v této sbírce jsou to především *daktylský hexametr* a *elegické distichon*, *jambický trimetr* a *akatalektický trochejský tetrametr* (jejich strukturu se pokusíme pro zájemce naznačit na konci této poznámky), zcela výjimečně pak narážíme na hendekasylabus, metrum sapfické a vagantskou strofu.

Ale i tak stojí český překladatel latinsky psané poezie před těžko řešitelnou, avšak zásadní otázkou, totiž: *Jak smířit dva v zásadě nekompatibilní metrické systémy* (latinský, stavící na době trvání – slabiky, stopy, verše – a ochotný obětovat metrickému schématu přirozený přízvuk, na jedné straně a český verš sylabotónický, dodržující počet a pravidla rozložení víceméně pevných slovních přízvuků bez ohledu na délky, na straně druhé) – *a současně dostát maximální možné „věrnosti" obsahu?* Při této zásadní systémové disharmonii působí česká nápodoba antického metra leckdy (a zvláště v delších pasážích) na „ucho" čtenáře nezatíženého znalostí originálu tu monotónně, jindy zase chaoticky (trefně Vladislav Vančura v Rozmarném létě: „Jděte, vy vykladači ohavností, kláboscích liter a dýchavičných řádků, jimž se zmanulo kulhati podle pravidla."). Přes všechny nevýhody tohoto přístupu se však vzhledem k povaze materiálu sbírky, v níž monotonie vskutku nehrozí, jevilo jako schůdnější s formou neexperimentovat a příznačná metrická schémata víceméně dodržet.

Stylistickým obohacením antického verše (a z hlediska překladu další komplikací) je středověký vynález *básnického rýmu*. Tento prostředek, dodávající verši punc mimořádné kvality, přispíval nejen k lepšímu zapamatování myšlenky, ale také k jejímu (hravému) pointování – způsobem, který překladatele tísní někdy až příliš. Zvláštní kategorii mezi rýmovanými verši tvoří tzv. leoninské hexametry (vzácněji pentametry), jejichž vnitřní rým jde zcela proti zvyklostem poezie české, rýmující klauzule ženské (končící slabikou nepřízvučnou, např. *láska – vráska*), nebo mužské (přízvučné, jako *rád – chlad*): pro latinský leoninský hexametr je naopak typický škobrtající spřah rýmu mužského se ženským (*nelaská – vráska* nebo *prstoklad – poklad*). V předcházejících ukázkách vystupuje tento typ sub f), g), k) a l).

Metrické zvláštnosti vybudované na možnostech (řečtiny a posléze i) latiny nejsou zdaleka jediná past, která číhá na překladatele. Obtížné (a někdy nemožné) je vtěsnat obsah originálu do odpovídajícího korelátu tehdy, když se originálu podařilo myšlenku uchopit v sevřené podobě pomocí jedno- nebo dvouslabičných plnovýznamových slov, pro něž v češtině obdobu vskutku nenajdeme. Tak např. ve verši

Bis vincit, qui se vincit in victoria

se celkem závažné sdělení natlačilo na úspornou plochu 12 slabik (jambického trimetru), což se češtině nikdy nepovede (srov. *bis* × dvakrát, *se vincit* × zvítězí nad sebou...). Náhradně proto došlo na 15slabičný trochejský (akatalektický) tetrametr, jehož spád se jambu vlastně značně blíží:

Vítěz, zvítězivší nad sebou, je dvakrát vítězem.

Náročná situace nastává i tehdy, když se předloha zalyká zvláštností, jíž je tzv. elize (splynutí samohlásek dvou sousedních slov, také při koncovém *-m* prvního slova, popř. začíná-li druhé slovo na *-h*) – instituce svrchovaně úsporná, leč v češtině nenapodobitelná. Přistoupí-li k ní ještě tzv. synkopa (vyražení vnitřní samohlásky), tak oblíbená ve středověku (srov. časté *med/i/camentum*), je výsledkem významové zhutnění verše někdy až vražedné, neboť vymizení hlásek provází samozřejmě ztráta celých slabik. Pro ilustraci použijme příklad uvedený výše jako a) (hlásky v závorkách vypadávají při výslovnosti ze hry):

Mors māxim(um) exīstimātur malōr(um) ess(e) remedium.
Za nejlepší dryák proti všemu zlu se chápe smrt.

K literárnímu půvabu této sbírky citátů nejrůznější provenience patří i různá literární kvalita dochovaných textů: v těsném sousedství mistrů básnické formy (Horatius, Ovidius) se kouzlem nechtěného ocitají slova vybraných prozaiků (Cicero, Quintilianus) i dojemní formální nepovedenci nejrůznějšího typu – svědkové všeobecné středověké ztráty citu pro přirozenou délku samohlásky, jimž léta přepisování a ledabylé výslovnosti ubrala tu slabiku, tu rytmus.* Jít v nápodobě těchto zvláštností do důsledků jsme nepokládali za účelné.

Slovo k četbě latinských veršů pro nezasvěcené

Protože většinu veršového materiálu této sbírky tvoří poezie časoměrná, stavějící na času, přesněji na délce trvání slabiky, zdálo se nám původně užitečné označovat v latinské předloze délku samohlásek, která je vedle délky slabik rozhodující pro metrický přízvuk. Od tohoto (netradičního) záměru jsme však po zralé úvaze ustoupili, přestože tato pomůcka by obzory čtenářů chtivých poučení o výslovnosti jednotlivých slov v oblasti prózy a také ve verších klasiků, úzkostlivě dodržujících pravidla metrického přízvuku, určitě rozšířila. Autoři veršů provenience středověké si totiž po formální stránce počínali leckdy značně svévolně a rekonstrukce zamýšlené formy vyžaduje nezřídka dosti fantazie. Grafika by si potom zasloužila další kroky, které by naopak neprospěly celkovému vzhledu textu. Pro zájemce o metriku připojujeme nástin základních časoměrných specifik a schémata metrických útvarů, vyskytujících se v tomto výběru nejčastěji, s ukázkou latinského originálu a s pokusem o jeho českou verzi.

* Zkušené oko/ucho vycítí nepřesnosti tohoto druhu ve variantě l) oproti správně vysoustruženému metrickému schématu sub k).

Každý verš je organizován podle určitého metrického půdorysu, skládajícího se z jednotek zvaných stopy (metron). Mezi nimi jsou nejběžnější:

| — ´ ◡ ◡ |	daktyl (dlouhá slabika a dvě krátké) a jeho varianta, stejnou dobu trvající
| — ´ — — |	stopa spondejská (dvě dlouhé)
| ◡ — ´ |	jamb (krátká – dlouhá)
| — ´ ◡ |	trochej (dlouhá – krátká)

Jako dlouhá byla v antice vnímána slabika obsahující

a) dlouhou samohlásku (*ā*, *ē*, *ī*, *ō*, *ū* nebo *ae* [é], *oe* [é]), ale také (na rozdíl od českého úzu)
b) samohlásku krátkou, následovanou shlukem souhlásek (např. všechny slabiky ve slově *corrumpunt*).

Dlouhá slabika ve stopě, nesoucí přízvuk, je t ě ž k á (v následujících ukázkách ji označujeme p o l o t u č n ě).

V latinské (a řecké) poezii dochází k situačnímu a v češtině nenapodobitelnému přeorganizovávání přirozeného slovního přízvuku v přízvuk metrický (umělý). Sloveso *corrumpunt* (s přirozeným přízvukem na předposlední slabice) tak mohlo být podle potřeby (tj. podle pozice v metrickém kontextu) zatíženo i zcela obráceně (***corrumpunt***), přičemž výsledek byl vnímán jako estetický (srovnejme naopak *k mohut**ném**u při**chyl** tomu **tam** se du**bisku**...*).

Daktylský hexametr

Šest (*hexa*) stejně dlouhých stop oplývá variabilitou v počtu *slabik* (12–17) a slov (3–9) stejně jako v uspořádání daktylských/spondejských stop (32 variant). Ve středověku byl oblíbenou formou tzv. leoninský hexametr, „klopýtavě" spřahující zakončení obou poloveršů (mužské a ženské) rýmem:

| — ´ ◡◡ \| — ´ ◡◡ \| — ´ ◡◡ \| — ´ ◡◡ \| — ´ ◡◡ \| — ´ ◡ \|

Mors vītae similis: respondent ultima prīmīs.
Život a **smrt** – stejná **věc**: je **oz**věnou **za**čátku **ko**nec.

Elegické distichon (dvojverší)

Skládá se z hexametru a na podobném principu stojícího pentametru (pětiměru), jehož 3. a 6. stopa jsou o polovinu zkráceny (pauza ∧), takže oba poloverše končí přízvukem (mužský): toho se často využívá k pointování myšlenky (opět) pomocí rýmu.

| — ´ ◡◡ \| — ´ ◡◡ \| — ´ ◡◡ \| — ´ ◡◡ \| — ´ ◡◡ \| — ´ ◡ \|
| — ´ ◡◡ \| — ´ ◡◡ \| ´ ∧ \| — ´ ◡◡ \| — ´ ◡◡ \| ´ ∧ \|

Mors** nūllī **parcit**, **iuxtā** rapit **illa potentēs
***ac** **inopēs**, **iuvenēs** **nōn** minus **atque** **senēs**.*

Nikoho **neušetří** – smrt **stej**ně **od**náší s **se**bou
mocné i **ne**majet**né** a **se** starým **mla**dého **tne**.

Jambický trimetr (senár)

Rychlé a současně značně proměnlivé metrum (dlouhá může být nahrazena dvěma krátkými, navíc v lichých stopách smí vystupovat místo krátké slabiky dlouhá) se vzestupným spádem, blížící se hovorové mluvě, a proto tradičně užívané v dialogických partiích komedií stejně jako k břitkému glosování skutečnosti. Oblíben v gnómické poezii.

| ⏑ ´ | ⏑ ´ | ⏑ ´ | ⏑ ´ | ⏑ ´ | ⏑ ´ |

*Mors **portus** **est** **hūmānīs** **tempestātibus**.*
Smrt, to je **pří**stav v **lid**ských **vo**dách **bouř**li**vých**.**

Trochejský tetrametr (oktonár) akatalektický

Původně časoměrné osmistopé metrum, pravidelně střídající dlouhou/krátkou,

| ´ ⏑ | ´ ⏑ | ´ ⏑ | ´ ⏑ | ´ ⏑ | ´ ⏑ | ´ ⏑ | ´ ∧ |

si získalo oblibu a jeho přízvučná varianta (těžká/lehká), ochuzená o závěrečnou lehkou slabiku, byla s oblibou využívána zvláště ve středověké přízvučné poezii, rezignující na délku slabiky a stavějící na pravidelném střídání slabik těžkých a lehkých | x x |:

x x | x x | x x | x x | x x | x x | x x | x ∧

***Mors** **māxim**(um) **exīstimātur** **malōr**(um) **ess**(e) **remedium**.*
Za nej**lep**ší **dry**ák **pro**ti **vše**mu **zlu** se **chá**pe **smrt**.

Závěrem si dovolujeme povzdechnout nad starou pravdou, že každý překlad je (nutně) nevěrný. Jde-li o překlad veršů, platí tento axiom dvojnásob. Přesto pokládáme překlad veršů veršem za adekvátnější řešení než – ve jménu „věrnosti“ obsahu (doslovnosti) – rezignaci na rozměr estetický, který byl po staletí věrným průvodcem racionality. Doufáme, že v čtenáři ještě dnes pomůže vyvolat rezonanci s našimi předchůdci, které dávno odnesl čas.

Dana Svobodová

** Vzhledem k postavení českého přízvuku (zpravidla na 1. slabice slova) se u jambů na začátku verše často neobejdeme bez náhražky – daktylu nebo trocheje s předrážkou.

Poznámka k výslovnosti latiny

Podle tradičního středoevropského (tj. středolatinského) úzu, který se v současnosti respektuje v plném rozsahu patrně už jen v Českých zemích a na Slovensku, zachováváme ve výslovnosti latiny níže uvedené zásady. Ustálily se na základě její hovorové podoby z období pozdní antiky (zhruba 4.–5. stol. po Kr.) až ve středověku a v následujících kulturních epochách, tedy již bez rodilých mluvčích.

ae, **oe** – *é* jde-li o dvojhlásky: *praevenire* [pr**é**veníre], *poena* [p**é**na]
V nepříliš častém spojení samostatných hlásek (slova řeckého původu) je výslovnost oddělená; v písmu se pak někdy používá k rozlišení diakritické znaménko: *aër* [**áé**r], *Boëthius* [b**oé**thijus].

i – *j* před samohláskou na začátku slova nebo po předponě: *iuvenis* [**ju**venis], *iniuria* [in**jú**rija]

c – *k* před *a*, *o*, *u*, před souhláskou nebo na konci slova: *caput* [**ka**put], *corpus* [**ko**rpus], *arcus* [ar**ku**s], *crassus* [**kr**assus], *nunc* [nun**k**]

c – *c* před *e*, *i*, *y* nebo před dvojhláskou: *cerebrum* [**ce**rebrum], *circum* [**ci**rkum], *Scylla* [s**cy**lla], *caecus* [**cé**kus]

qu – *kv* *aqua* [a**kv**a]

gu – *gv* před samohláskou: *sanguis* [san**gvi**s]

ti – *ci* před samohláskou nebo před dvojhláskou: *vitium* [vi**cij**um], *patiens* [pa**cijé**ns], *sapientiae* [sapijen**cijé**]
Neplatí po *s*, *t*, *x*, před souhláskou, ve slovech přejatých z řečtiny a pod přízvukem: *ostium* [ó**sty**jum], *mixtio* [mi**ksty**jó], *aetiologia* [é**ty**jologija], *totius* (gen. sg. od *totus*) [tó**tí**jus].

s – *z* mezi samohláskami nebo po *n*, *l*, *r*: *visus* [v**ízu**s], *mensis* [mé**nz**is], *pulsus* [pu**lz**us], *cursus* [ku**rz**us]
Zdvojené *ss* mezi samohláskami se vyslovuje nezněle a protáhle: *massa* [ma**ss**a].

ex – *egz* před samohláskou: *exitus* [**egzi**tus]

di, ti, ni – *dy*, *ty*, *ny*: *remedium* [reme**dy**jum], *titulus* [**ty**tulus], *nihil* [**ny**hil]

ph – *f* *philosophia* [**f**ilozo**f**ija]

Zvláštní zmínku vyžaduje soudobá praxe ve většině evropských zemí, kde je běžný uživatel veden k univerzálnímu používání klasické antické (tzv. restituované) varianty výslovnosti, většinou s příměsemi národní osobitosti. Mezi její výrazné znaky patří např. výslovnost **c** v každé pozici jako *k* (*dulcis* [dul**ki**s], *centum* [**ke**ntum]), slabika **ti** se vždy vyslovuje jako *ti* (*tertius* [ter**tij**us], *eloquentia* [élokven**tija**]), dvojhlásky **ae** a **oe** se nemonoftongizují, ale artikulují odděleně jako *ae* a *oe* (*aeger* [**ae**ger], *amoenus* [am**oe**nus]) a další odlišnosti.

K latinskému přízvuku nelze poskytnout stručný a současně spolehlivý návod. Pouze v případě dvojslabičných slov jednoznačně platí, že se přízvuk

klade na první slabiku, což je ve shodě s češtinou (***hom***ó, ***ví***ta). Ve slovech troj- a víceslabičných se dodržuje pravidlo, podle něhož se přízvuk řídí délkou předposlední slabiky: pokud je dlouhá, je zároveň přízvučná (*medi**cí**na*, *re-spon**dé**re*), je-li krátká, přenese se přízvuk na třetí slabiku od konce (***me**dicus*, ***spí**ritus*). Sama latinská délka je přitom poměrně složitý jev. Rozeznává se:

a) délka přirozená, ve slabikách s dlouhou samohláskou, popř. dvojhláskou (***cúrá**re*, ***Cae**sar*) – ty se vyslovují dlouze;
b) délka poziční, vyvolaná skupinou souhlásek následujících za krátkou samohláskou slabiky (*medicá**men**tum*, *po**tes**tás*) – ve výslovnosti se projevuje drobným prodlením.

Toto poučení může mít vzhledem k dalším vymezením a šíři problému pouze rámcový informativní charakter. Specifická situace je v poezii, kde se potvrzuje, že Římané měli na rozdíl od nás nejen velmi citlivý sluch, pokud jde o trvání slabiky, ale současně i značnou toleranci k manipulaci s přirozeným přízvukem v zájmu metrického kontextu (o něm v komentáři O překladu veršů).

Zkratky a vysvětlivky

aj.	a jiné
a násl.	a následující
apod.	a podobně
cit.	citováno, citovaný
dosl.	doslova
dubium	nejisté, tj. autor je sporný
ed.	editor, editio / edice
epist.	epistula, epistulae / list, listy
frg.	fragmentum, fragmenta / zlomek, zlomky
gen.	genitiv
ibid.	ibidem / tamtéž
ital.	italský, italsky
kol.	kolem
lat.	latinský, latinsky
med.	medicína, medicínský
n. / nn.	(za číslicí) následující (verš, strana) / následující (verše, strany)
NT	Novum testamentum / Nový zákon
or.	oratio / řeč
p.	pagina, paginae / strana, strany
pl.	plurál
PL	Patrologia Latina
pod.	podobně
podle:	odkazuje na původní, popř. možný pramen
po Kr.	po Kristu
pol.	polovina
pozn.	poznámka
praef.	praefatio / předmluva
prol.	prologus / předmluva
prooem.	prooemium / úvod
př. Kr.	před Kristem
Pseudo-	nepravý autor, následuje jméno spisovatele, s nímž je skutečný autor nesprávně ztotožněný
r.	roku
řec.	řecký, řecky
řím.	římský
s.	strana
sc.	scilicet / rozumí se, totiž

sg.	singulár
spec.	speciálně
srov.	srovnej
stol.	století
střv.	středověký
sub	pod
sv.	svatý, svatořečený
sv.	svazek, svazky
syn.	synonymum, synonyma
vl. jm.	vlastním jménem
vol.	volumen, volumina / svazek, svazky
VT	Vetus testamentum / Starý zákon
zkr.	zkratka
→	odkazuje na text citovaný v této knize
/	variantní možnost
xx | xx	vyznačení rozhraní veršů*

Jména autorů (v jednom případě název díla) použité sekundární literatury, jak se zkráceně cituje v textu korpusu:**

Bayer
Binder
Dosis (sub Breyer, H., Schulze, P. *Dosis...*)
Fritsch
Helfer
Kudla
Margalits
Tosi
Walther
Werner/Flury

* V dvojverších složených v elegickém distichu (spojení daktylského hexametru a pentametru, tj. šestistopého a pětistopého časoměrného verše) se druhý, kratší verš odsazuje.

** Úplné bibliografické údaje čtenář nalezne v části „Použité prameny a literatura" v závěru knihy.

1 **Ab abusu ad usum non valet consequentia.**
Zneužití věci nevylučuje (právo na) užívání věci.
Řím. právnická zásada. Obměna → A48; srov. → C181, U100. Je možné aplikovat např. na omamné látky.

2 **abactio partus**
(úmyslné) vyhnání, vypuzení plodu (z matčina těla)
Srov. → A29, A30, I287, P28, P31.

3 **ab aetate prima**
od nejútlejšího dětství
Suetonius, De vita Caesarum, Augustus 84,1 aj.
Syn. → A480.

4 **abalienatio mentis**
pomatenost, nepříčetnost

5 **Abbati, medico patronoque intima pande!**
Kněz, lékař, advokát: jen těm svěř své důvěrné věci.
Walther 132; ibid. 34355
Srov. → C201, C374, M201, V122 aj.

6 **Abdomen non gignit subtilem sensum.**
Břich není líhní citů vznešených.
Walther 34358
Srov. → C272 aj.

7 **abdominis voluptates**
slasti, rozkoše břicha, tj. požitkářství, labužnictví
Cicero, In Pisonem 66

8 **A „bene vivamus“, a sordibus abstineamus!**
Od těla na tisíc kroků si držme jak luxus, tak stoku!
WALTHER 01a

9 **aberratio loci**
odchylka od (normální) polohy, nenáležitá poloha
Nesprávné uložení orgánu nebo tkáně, také *malpositio*, *dystopia*.

10 **aberrationes sexuales**
sexuální deviace, úchylky

11 **aberratio temporis**
odchylka od času, časová odchylka
Např. vznik tkáně v čase, kdy za normálních okolností ještě není přítomna.

12 **A bestiis nos separat clementia.**
Od divé zvěře lišíme se vlídností.
WALTHER 34284f

13 **ab extra**
zvenku, zvenčí
Opak → A21.

14 **Ab hac regula mihi non licet transversum digitum discedere.**
Od tohoto pravidla nesmím ustoupit ani o píď (dosl. o prst).
podle: CICERO, ACADEMICA PRIORA 58

15 **ab imo pectore → imo a pectore**
LUCRETIUS, DE RERUM NATURA 3,57/58

16 **ab incunabulis**
od dětství, od kolébky
Syn. → A18, A485 aj.

17 **ab ineunte adolescentia**
od začátku dospívání, s příchodem dospělosti
CICERO, DIVINATIO IN Q. CAECILIUM 4 aj.

18 **ab infantia**
od dětství
TACITUS, ANNALES 1,4 aj.
Syn. → A16, A485 aj.

19 **ab initio**
od začátku
CICERO, DE OFFICIIS 2,4 aj.

20 **ab initio ad exitum**
od začátku do konce

Seneca Ml., Epistulae morales 12,6
Srov. → A34.

21 **ab intra**
zevnitř

Opak → A13.

22 **A blanda modo medicina transeas ad asperum.**
Od léků, jež jenom hladí, k hořkým koncům dospěješ.

Walther 34284g
Rozumí se slabší léky, mírná léčba, šetřící pacienta, avšak nevedoucí ke skutečnému vyléčení.

23 **Ablata causa tollitur effectus.**
Odstraněním příčiny se ruší účinek.

Obměna → S702; srov. → C86 aj.

24 **Ablue saepe manus, si tu vis vivere sanus!**
Ruce co chvíli si myj, chceš-li zůstat zdravý a silný.

Walther 145
Obměna hygienického pravidla ze salernské sbírky → S403.

25 **ab officio discedere**
zpronevěřit se povinnosti

podle: Caesar, De bello Gallico 1,40,2 aj.

26 **ab omni parte**
ze všech stran, z každé strany

Livius, Ab urbe condita 27,48,2 aj.

27 **A bono fere parente nascitur proles bona.**
Z rodičovstva dobrých kvalit vzejde dobré potomstvo.

Walther 34285d
Srov. → M53 aj.

28 **ab origine**
od počátku, od původu

29 **abortus arteficialis**
umělý potrat, umělé přerušení těhotenství, interrupce

Srov. → níže, I287 aj.; opak → A32.

30 **abortus criminalis**
kriminální potrat, tj. interrupce, která má povahu trestného činu

Srov. → výše, A2 aj.

31 **abortus habitualis**
habituální, opakovaný potrat, tj. samovolně se opakující při určitých poruchách
Srov. → níže.

32 **abortus spontaneus**
spontánní, samovolný potrat, tj. probíhající bez úmyslného zásahu
Srov. → výše; opak → A29.

33 **ab ovo**
od vejce, tj. od (úplného) počátku
Horatius, De arte poetica 147
V užším smyslu se počátkem rozumí Lédino vejce, z něhož se zrodila Helena, příčina trojské války. Srov. → níže; opak → I192.
od Adama

34 **ab ovo usque ad mala**
od vejce až po jablka, tj. od počátku do konce (od A do Z), po celou dobu trvání, v plném rozsahu
Horatius, Saturae 1,3,6n.; Walther 34351a
Na řím. hostině se podávala obyčejně jako předkrm vajíčka a končilo se jablky; pod. Walther 34350g: *ab ovo ad malum* od vejce k jablku. Srov. → výše, A20.

35 **absente aegroto**
v nepřítomnosti pacienta
Srov. → A457, I79 aj.

36 **Absit a mensa detractio, fletus et ira.**
U stolu místo ať nemá pomluva, pláč ani zloba.
Walther 166

37 **Absit invidia verbo/dicto!**
Ať můj výrok není vykládán ve zlém!
Livius, Ab urbe condita 9,19,15 aj. / Walther 174
Tj. bylo řečeno s dobrým úmyslem.

38 **Absque Deo nullus poterit consistere salvus.**
Bez Boha nepodaří se nikomu dojíti spásy/zdraví.
Walther 189

39 **Absque dolore quidem nequeunt mala sueta repelli.**
Zbavit se zlozvyků, to zajisté poněkud bolí.
Walther 191

40 **Absque laeta mente vivum vix cadaver est homo.**
Jednou nohou už je v hrobě ten, kdo neví, co je žert.
Walther 34374a1

41 **Absque pugna non est victoria.**
Bez boje není vítězství.

Margalits, s. 430

42 **Absque somno est ac quiete, quem recens vexat dolor.**
Neví, co je klid a spánek, koho deptá čerstvý žal.

Walther 34377g4a

43 **Abstinentia ac quiete morbos cures plurimos.**
Střídmostí a klidem zhojíš skoro všechny neduhy.

Walther 34381d

Běžný názor formulovaný do různých rčení. Srov. → A239, E269, F152, M614, O193, P205, Q199 aj.

44 **Abstinet Galenus aegris, quis mederi non potest.**
Ani Galén nechce léčit ty, jimž není pomoci.

Walther 34381i

Pozdnělat. úsloví odpovídá antické medicínské praxi, v níž neexistoval morální závazek léčit nevyléčitelnou chorobu nebo alespoň zmírňovat bolest. Proto se lékaři v zájmu zachování dobré pověsti vyhýbali nejistým případům a těžce nemocným pacientům, jimž hrozila smrt. Srov. → D80 aj.

45 **Absurdum est, ut alios regat, qui se ipsum regere nescit.**
Je nesmyslné, aby ten, kdo nedokáže ovládat sám sebe, ovládal jiné.

Helfer, s. 12

Srov. → A319 aj.

46 **Ab uno medico multi non possunt curari.**
Jediný lékař nemůže léčit (najednou) mnoho pacientů.

podle: Celsus, De medicina 3,4

47 **abusus**
zneužití, zneužívání, chorobná závislost (např. drogová)

Srov. → P74.

48 **Abusus non tollit usum.**
Zneužití (věci) neruší (právo jejího) užívání.

Vox Latina 41, s. 66

Právnické rčení, jehož provenience je nejistá. Obměna → A1.

49 **Abusus optimi pessimus.**
Nejhorší je zneužívání toho nejlepšího.

Helfer, s. 12; Vox Latina 41, s. 66

Úsloví neznámého původu cituje Arthur Schopenhauer (1788–1860). Srov. → C322.

50 **Abyssus abyssum invocat/vocat.**
Propast vyvolává propast.

VT, Psalmi 41 (42),8

Tj. zlo plodí jen zlo; myšlenka se vyskytuje v různých variacích v řec. i řím. literatuře, známá je také v moderních jazycích. Srov. → A332, E364, F45 aj.

Z neštěstí do neštěstí.

51 **a capillis usque ad ungues**
od vlasů až k nehtům, odshora až dolů, tj. úplně, skrz naskrz, dokonale

Cicero, Pro Roscio comoedo 7,20 aj.; Walther 34287a1

Srov. → A54, A466 aj.

52 **a capite bona valetudo**
dobré zdraví (pochází) od hlavy

Seneca Ml., De clementia 2,2,1; Walther 34287a1a

Rozšířený názor o určujícím významu hlavy pro celkový zdravotní stav nebo pro stav ostatních částí těla je zachycen v četných obměnách v pozitivním i negativním smyslu. Srov. → níže, C387 aj.

53 **A capite morbus qui venit, gravissimus.**
Nemoc, jež z hlavy pochází, je nejtěžší.

Walther 34287a2

Srov. → výše, U126 aj.

54 **a capite (usque) ad calcem**
od hlavy (až) k patě, od začátku do konce, detailně

Walther 34287a3

Ve starověku princip klasifikace nemocí. Srov. → A51, A466 aj.

vyšetření a c. ad c.

55 **Accidit.**
Stává se.

Caesar, De bello Gallico 4,29,1 aj.

56 **Accidit in puncto, quod non speratur in anno.**
V mžiku se může stát, v cos nedoufal po celá léta.

Walther 242

Proneseno lat. v komedii Carla Goldoniho (1707–1793) Sluha dvou pánů.

57 **Accipe, dum dolet: curatus solvere nolet.**
Ber, dokud pacient kvílí: nedá, až nabere síly.

Walther 34394

Praktická rada lékaři, která je častým námětem střv. úsloví; také: *Accipe, dum dolet: post mortem medicus olet* (Ber, když se marodí, jak zemřou, lékař všem smrdí). Pod. → A222, A224, D294, E318, S384 aj.; srov. → C406 aj.

58 **Accipio et probo.**
Rozumím a schvaluji, souhlasím.
Augustinus, De magistro 4,9

59 **Accipit oblatum medicus, dare non solet aurum: pharmaca dat medicus, non solet accipere.**
Za to, že léčí, brát si zlato chce lékař, ne dávat: druhým lékař lék dá, ale sám ho odmítá brát.
Walther 265

60 **accuratius dicere**
říci přesněji, velmi přesně
Cicero, De oratore 1,150

61 **accuratius explicare**
vysvětlit důkladněji, zevrubněji, velmi důkladně
podle: Cicero, Orator 174

62 **accuratius tractare**
důkladněji, zevrubněji, velmi důkladně projednat
podle: Cicero, Academica posteriora 1,3

63 **Acerbissima morte est affectus.**
Stihla ho velmi krutá smrt.
Cicero, Epist. ad familiares 4,12,2

64 **a cibo abstinendum**
je nutno zdržet se jídla
Celsus, De medicina 6,18

65 **A cibo bis cocto, a medico indocto, | a mala muliere – libera nos, Domine! → A medico indocto...**
Walther 34288

66 **acies oculorum**
bystrost očí, bystrý zrak
podle: Caesar, De bello Gallico 1,39,1 aj.

67 **a contrario**
naopak, naproti tomu
Syn. → E20.

68 **Acrior est cupiditas ignota cognoscendi quam nota repetendi.**
Touha poznávat neznámé je silnější než touha vracet se ke známým věcem.
Seneca St., Controversiae 1,4

69 **Acrioribus saluti suae remediis subveniendum putavit.**
Usoudil, že v zájmu své záchrany bude muset nasadit silnější prostředky.

Cicero, Pro Cluentio 67
Pro situaci ze soudní síně použil Cicero metaforicky výraziva z medicínského prostředí.

70 **Acrior semper ex verecundia dolor.**
Trápení plynoucí ze studu je vždy větší.

Pseudo-Quintilianus, Declamationes maiores 17,8
Srov. o studu → E36, H28.

71 **Acta exteriora indicant interiora secreta.**
Vnější skutky prozrazují tajemství nitra.

Helfer, s. 13
Právnické úsloví.

72 **actam rem / rem actam agere**
dělat to, co už bylo uděláno

podle: Plautus, Cistellaria 703 aj. / Plautus, Pseudolus 260
Tj. zbytečně se namáhat. Srov. → D116, N333, R64 aj.
Mlátit prázdnou slámu. Nosit dříví do lesa.

73 **Actum est.**
Je konec, je hotovo, je dokonáno.

podle: Terentius, Heautontimoroumenos 456

74 **Actus non facit reum, nisi mens sit rea.**
Skutek nečiní člověka vinným, pokud se neprovinil úmyslně.

Helfer, s. 13
Právnická sentence.

75 **Acu (rem) tetigisti.** → **Tetigisti acu.**

76 **ad acta** (zkr.: a. a.)
k vyřízeným věcem, tj. uložit mezi ostatní vyřízené spisy
Často vyjadřuje odložení bez projednání, vyřízení apod.

77 **ad alias cogitationes avertere animum**
obrátit mysl k jiným myšlenkám, úvahám

Seneca Ml., Epistulae morales 78,18

78 **Adauge nobis fidem!**
Dej nám více víry!

NT, Lucas 17,5
Prosba apoštolů k Pánovi.

79 **ad circulandum**
ke kolování, k oběhu

80 **Ad decus iuvet peric(u)lis ire: mors vita altera est.**
Kvůli cti jdi v nebezpečí, smrtí život nekončí.

WALTHER 34427e
Srov. → M488, S757 aj.

81 **ad deliberandum**
k úvaze, na rozmyšlení, k rozhodnutí

82 **ad demonstrandum**
na ukázku, na objasnění

83 **addenda**
dodatky, přídavky

84 **Adde piro potum: namque est medicina veneno.**
Po hrušce nápoje hlt je hotový lék proti jedu.

WALTHER 532
Podle domácí české tradice působí hruška požitá ráno jako lék, v poledne jako med a večer jako jed. Srov. → A231, E139, N350, P252, P253, P254.

85 **ad depositum**
k (odbornému) uložení, uschování

86 **Addiscere nihil est aliud quam reminisci.**
Dál se vzdělávat není nic jiného než vzpomínat.

THOMAS AQUINAS, QUAESTIONES DISPUTATAE DE VERITATE 11,1, CO.
Podobnou myšlenku vyslovil Platón (Phaedo 72e). Srov. → D168, I20, S176 aj.

87 **ad disputandum**
k projednání, k prodiskutování

88 **Ad dolores ita paratus est** (sc. robustus animus)**, ut meminerit maximos morte finiri, parvos multa habere intervalla requietis.**
Na bolesti je připraven (člověk silné povahy) do té míry, že si uvědomuje, že ty velké ukončuje smrt a ty malé že jsou často prokládány chvílemi klidu.

CICERO, DE FINIBUS BONORUM ET MALORUM 1,49
Srov. → M35 aj.

89 **adductus spe**
přiveden nadějí, s nadějí

podle: CAESAR, DE BELLO GALLICO 4,6,4

90 **adductus timore**
donucen strachem, obavami
podle: Caesar, De bello civili 3,45,5 aj.

91 **a definitione proficisci**
vycházet z vymezení, z definice
Cicero, De officiis 1,7
Srov. → O137.

92 **A Deo ac labore sano sana mens in corpore est.**
Od Boha a díky práci v zdravém těle zdravý duch.
Walther 34291f1
Srov. → M281 aj.

93 **A Deo dolere et angi lex data est mortalibus.**
Od Boha má lidské plémě úděl bolu, trápení.
Walther 34291m2

94 **A Deo est omnis medela** (sc. medico)**, et a rege accipiet donationem.**
Od Boha má (lékař) schopnost léčit a od krále se mu dostane darů.
VT, Ecclesiasticus 38,2

95 **A Deo est origo vitae, a Deo est vitae exitus.**
Od Boha je pramen žití, od Boha i žití skon.
Walther 34291s

96 **ad exemplum**
kupříkladu, například, podle příkladu
Srov. → E297.

97 **a dextra**
zprava
Opak → A535.

98 **Ad extrema ventum est.**
Došlo k nejhoršímu.
Livius, Ab urbe condita 4,26,7

99 **Ad extremos morbos extrema remedia exquisite optima.**
Při nejnebezpečnějších nemocech jsou nejúčinnější co nejsprávněji použité krajní prostředky.
Hippokratés, Aphorismi 1,6
Srov. → A537, E401, P264, R71, T32 aj.

100 **ad finem vitae / ad ultimum finem vitae**
(až) do konce života / na samý konec života, až do posledního dechu

Suetonius, De vita Caesarum, Augustus 66,3 / ibid. 58,2

101 **Ad fontes!**
K pramenům!

Zásada humanistů vrátit se ke klasickým autorům; v oblasti vědeckého výzkumu znamená získávat materiál nezprostředkovaně, přímo z původních zdrojů.

jít ad f.

102 **ad gustum**
podle chuti

Srov. → D44.

103 **ad hoc**
jen pro tento případ, pro tento čas, k tomuto účelu (dosl. jen k tomuto)

Seneca Ml., Epistulae morales 90,46 aj.

Obratem se poukazuje na jedinečnost situace.

104 **ad hospitalisationem** (zkr.: ad hosp.)
k hospitalizaci

Pokyn k umístění pacienta v nemocnici.

105 **A die primo imus omnes pensili ad mortem via.**
Od prvního dne jdem všichni vratkou cestou smrti vstříc.

Walther 34295a

Srov. → H110 aj.

106 **Ad impossibilia nemo tenetur/obligatur.**
Nikdo není povinen konat nemožné.

podle: Celsus, Digesta 50,17,185

Právnická zásada, která se objevuje i v jiné podobě → U46. Srov. → A163.

107 **ad/in infinitum (usque)**
do nekonečna, na neomezenou dobu, na neurčito

Quintilianus, Institutio oratoria 11,2,41 aj.

108 **ad informandum**
pro informaci, na vědomí

109 **ad informationem medici** (zkr.: ad inf. med.)
k informaci lékaře

Recepturní výraz.

110 **ad integrum**
k neporušenému, nedotčenému (stavu), tj. zcela, úplně
Srov. → R127.

111 **ad interim**
prozatímně, dočasně

112 **ad interrogata respondere**
odpovídat na otázky
podle: Cicero, Orator 137

113 **adiustatio**
adjustace, opatřování vším potřebným, úprava
Ve farmakologii znamená úpravu léčiva k vybavení, k expedici.

114 **Adiuva nos!**
Pomoz nám!
NT, Actus apostolorum 16,9

115 **Adiuvare nos possunt non tantum, qui sunt, sed qui fuerunt.**
Pomoci nám mohou nejen ti, kdo jsou naživu, ale i ti, kdo tu byli před námi.
Seneca Ml., Epistulae morales 52,7
Srov. → H53 aj.

116 **Adiuvare vel nil nocere.**
Pomáhat, nebo alespoň ničím/v ničem neuškodit.
Hippokratés, Epidemiae 1,2,11 aj.
Hippokratovská zásada, kterou uctíval a propagoval Galénos; jeden ze základních principů lékařské etiky a veškeré zdravotnické péče lze zaznamenat v různých formulacích → C60, N184, N299, P302, P304, Q207, S168 aj. Srov. → F4, L19, L72, V173.

117 **ad laborem** (zkr.: ad lab.)
k práci (schopný)
Srov. → P350; syn. → L5.

118 **Ad legem naturae revertamur!**
Vraťme se k přírodnímu zákonu!
Seneca Ml., Epistulae morales 25,4
Tj. k tomu, co nám přikazuje příroda. Srov. → C267, S321 aj.

119 **ad libitum** (zkr.: ad l/ib/.)
podle libosti, libovolně, podle vlastního uvážení
Obrat má široké použití, v med. hlavně v recepturních textech, kde vyjadřuje, že dávka není přesně vymezena. Syn. → Q87.

120 **ad litteram**
do písmene, doslova
Syn. → A178, V99 aj.; také *litterate*, *litteratim*, *verbatim*.

121 **Ad mali fugam medicina mentis est mutatio.**
Otočit se ke zlu zády, to je balzám na duši.
Walther 34439a1

122 **ad manum/manus medici** (zkr.: ad man. med.)
do ruky/rukou lékaře, výlučně pro použití lékařem
Recepturní výraz. Srov. → A172 aj.

123 **ad manus proprias** (zkr.: ad man. propr.)
do vlastních rukou

124 **Ad medicam/medici dubius confugit aeger opem.**
O pomoc za lékařem jde chorý, když neví, jak dál.
Ovidius, Epistulae ex Ponto 3,4,8 / Walther 393

125 **admiratio antiquitatis**
obdiv ke starým časům
Plinius St., Naturalis historia 27,1
Srov. → L52 aj.

126 **Admodum officiose indocti medici occidunt languidos.**
Nevzdělanci v bílých pláštích vraždí choré s noblesou.
Walther 34477m

127 **admodum senex**
příliš starý, tuze starý
Cicero, Cato Maior de senectute 10

128 **ad mortem iter**
cesta ke smrti (je život)
Seneca Ml., Ad Polybium de consolatione 11,2
Srov. → H110, Q145 aj.

129 **Ad mortem pergis, cum te per inania mergis.**
K smrti razíš si trať, když rád máš marností závrať.
Walther 404

130 **Ad mortem sic vita fluit velut ad mare flumen, vivere nam res est dulcis, amara mori.**
Život jde smrti vstříc jak řeka tekoucí k moři;
věru sladké je žít, a trpké je umírání.
Walther 34442d

131 **Ad mortis fata festinant omnia nata.**
Vše životem obdařené se ke konci života žene.

Walther 405
Srov. → níže, H110, L78 aj.

132 **Ad mortis fines tendit cum paupere dives.**
K bráně smrti co krok se ubírá s boháčem otrok.

Walther 406
Srov. → výše, níže, M513 aj.

133 **Ad mortis metas omnis devolvitur aetas.**
Veškeré lidstvo se řítí vstříc rozhraní smrti a žití.

Walther 407
Srov. → výše, A131 aj.

134 **Ad naturae necessitatem somno est indulgendum.**
Spánku dlužno podvolit se, jak velí řád přírody.

Walther 34444
Srov. → I131 aj.

135 **ad naturam vivere**
žít podle přírody, v souladu s přírodou

podle: Seneca Ml., Epistulae morales 16,7
Jeden z postulátů stoické filozofie. Srov. → A118; také obměna → S196 aj.; opak → A144.

136 **ad nauseam usque**
až k zvracení, k zhnusení, tj. až do omrzení

Walther 34444a

137 **Ad nocendum potentes sumus.**
Abychom škodili, jsme silní dost.

Seneca Ml., De ira 1,3,3
Škodit umí každý.

138 **ad normam**
podle normy, podle předpisu

139 **Ad numerum capitum sententia multiplicatur.**
S rostoucím počtem hlav i množství názorů vzrůstá.

Walther 416
Srov. → Q433, Q434.

140 **ad oculos**
před oči(ma), názorně, očividně

Cicero, Partitiones oratoriae 20
demonstrovat, dokazovat ad o.

141 **Ad officium medici pertinet, ut tuto, ut celeriter, ut iucunde curet.**
Povinností lékaře je, aby léčil bezpečně, rychle a příjemně.

podle: Celsus, De medicina 3,4; Vox Latina 41, s. 68

Modifikace Celsovy citace med. zásady, kterou deklaroval řec. lékař Asklépiadés, působící v Římě v 1. stol. př. Kr. Známé jsou zkrácené varianty → C121, T170; srov. → F171, S470.

142 **a dolore discedere**
zanechat žalu, přestat se trápit

Seneca Ml., Epistulae morales 78,18

143 **ad omnes casus**
pro všechny případy, ať se stane cokoli

Caesar, De bello Gallico 4,31,2 aj.

144 **ad opiniones vivere**
žít podle představ

podle: Seneca Ml., Epistulae morales 16,7

Příroda vyžaduje málo, představy člověka jsou naopak náročné. Opak → A135.

145 **Adoptare minor maiorem non potest.**
Mladší si nemůže osvojit staršího.

Právnická zásada.

146 **adoptio**
přijetí za vlastního, osvojení cizího dítěte nebo cizí osoby

Právnický výraz.

147 **Ad paenitendum properat, cito qui iudicat.**
Brzy má litovat, kdo rychle soudí rád.

Publilius Syrus, Sententiae A 32

Dvakrát měř, jednou řež.

148 **ad patres**
k otcům, k předkům

odejít ad patres, tj. zemřít

149 **ad personam**
pro (určitou) osobu; pro vlastní osobu, pro sebe

150 **Ad philosophiam ergo confugiendum est.**
Je tedy třeba uchýlit se k filozofii.

Seneca Ml., Epistulae morales 14,11

Jen filozofie uchrání člověka před různými životními nástrahami. Srov. → P174 aj.

151 **Ad potiendum est patiendum.**
Chceme-li uspět, musíme trpět.
Sinapius-Horčička, s. 53

152 **ad praesens, in posterum**
pro přítomnost, do budoucna
Tacitus, Historiae 1,44,2

153 **Ad primos ictus non corruit ardua quercus.**
Dub se neskácí hned, jak první úder ho stihne.
Walther 433
Rozšířené téma odolnosti ve střv. úslovích. Srov. → A491, M620.

154 **ad propositum (redire/reverti)**
(vrátit se) k věci, k tématu
Cicero, Tusculanae disputationes 1,23 / podle: Cicero, De officiis 2,35 aj.

155 **ad publicandum**
k uveřejnění

156 **ad referendum**
k podání zprávy, ke zprávě (o čem je třeba podat zprávu)

157 **ad rem**
k věci (o niž jde)
Tj. zaměřit se na podstatu, vynechat podrobnosti. Srov. → I192.
mluvit ad r.

158 **Ad sanitatem gradus est novisse morbum.**
Nemoc rozpoznat je krůček k uzdravení.
Vox Latina 41, s. 68
Srov. → B27, N534 aj.

159 **ad se redire**
vzpamatovat se, přijít k sobě
podle: Terentius, Andria 622 aj.
Také → R45.

160 **ad summam senectutem**
až do vysokého stáří, až do pozdního věku
Cicero, Cato Maior de senectute 22 aj.

161 **ad tempus**
dočasně, načas, pro tuto chvíli; v pravý, patřičný čas
Cicero, Laelius de amicitia 53 aj.

162 **ad totam pertinens vitam**
vztahující se k celému životu, týkající se celého života
SENECA ML., EPISTULAE MORALES 95,44

163 **Ad turpia nemo obligatur.**
Nikdo není povinen činit hanebnosti.
Vyjádření připomíná právnickou dikci. Srov. → A106.

164 **Adolescentem, in quo est senile aliquid, sic senem, in quo est aliquid adolescentis, probo.**
Cením si mladíka, v němž je něco ze starce, a také starce, v němž je něco z mladíka.
CICERO, CATO MAIOR DE SENECTUTE 38

165 **Adulter animo, adulter est et corpore.**
Kdo v duchu, ten i fyzicky je záletný.
WALTHER 34488b
Srov. → níže.

166 **Adulter es, de adultera si cogitas.**
Záletnici máš v mysli? Sám jsi záletný!
WALTHER 4488c
Srov. →výše.

167 **Ad unum omnia deferri non oportet.**
Nemá se všechno svěřit jedinému člověku.
podle: TACITUS, ANNALES 1,11

168 **ad usum alium** (zkr.: ad us. al.)
pro jiné užití, upotřebení
Recepturní výraz.

169 **ad/in usum Delphini**
pro použití, potřebu „delfína" (tj. dauphina, korunního prince)
Formule se užívá o vydání knih s obsahem cenzurovaným z mravnostních důvodů (původně na příkaz Ludvíka XIV.), dnes spíše ironicky o textech upravených s jakýmkoli záměrem.

170 **ad usum externum** (zkr.: ad us. ext.)
k vnějšímu použití (např. krémy, nosní kapky)
Recepturní výraz. Syn. → P385; opak → níže.

171 **ad usum internum** (zkr.: ad us. int.)
k vnitřnímu použití (např. tablety, sirupy, injekce)
Recepturní výraz. Syn. → P386; opak → výše.

172 **ad usum medici** (zkr.: ad us. med.)
k potřebě lékaře, (pouze) pro potřebu lékaře (např. neprodejné vzorky léků)
Recepturní výraz. Syn. → níže a násl.; srov. → A122.

173 **ad usum meum** (zkr.: ad us. meum)
k mé potřebě, pro mou potřebu
Recepturní výraz. Syn. → výše, níže.

174 **ad usum proprium** (zkr.: ad us. propr.)
k vlastnímu použití, pro vlastní potřebu
Recepturní výraz, jenž se užívá v případě, že předepsaný lék je určen osobě lékaře, popř. jeho rodině. Syn. → výše, A172; srov. → P334.

175 **ad usus necessarios**
k nezbytným potřebám
Seneca Ml., Epistulae morales 90,27

176 **Adveniet tacito curva senecta pede.**
Shrbený, krok sun krok se připlíží stařecký věk.
podle: Ovidius, Ars amatoria 2,670; Walther 564
Obměna Ovidiova verše → I8; srov. → A425, O7 aj.

177 **ad verbum excerpta**
doslovné výpisky
Suetonius, De vita Caesarum, Augustus 89,2

178 **ad verbum (exprimere)**
doslova, doslovně (vyjádřit)
podle: Cicero, De finibus bonorum et malorum 1,4
Syn. → A120 aj.

179 **adversante et repugnante natura**
za odporu a vzdorování přírody; i když přirozenost se brání a odporuje
Cicero, Cato Maior de senectute 71; Cicero, De officiis 1,110; ibid. 3,78
Týká se náhlého umírání mladých lidí.

180 **adversis rebus**
v neštěstí
Cicero, Laelius de amicitia 33
Také *in adversis (rebus)*, *in rebus adversis*.

181 **Adversitates docent plurimum.**
Protivenství nás učí nejvíce.
Walther 568d
Srov. → A320 aj.

182 **adverso tempore**
v nešťastné, nepříznivé době

podle: Phaedrus, Fabulae 2,8,16

183 **Adversus necessitatem ne dii quidem resistunt.**
Ani bozi nedokážou odolávat nutnosti.

Livius, Ab urbe condita 9,4,16; Walther 568e; ibid. 34502

184 **Ad vitam tendunt: ieiunia, poena, labores;**
ad mortem tendunt: mundana cupido, libido.
K životu nedílně patří hlad a tresty i strázně;
k smrti se váže chtíč a touha po světských slastech.

Walther 509a

185 **advocatus diaboli**
ďáblův advokát, obhájce

V katolické církvi žertovné označení oficiálního odpůrce (*promotor fidei*) v procesu beatifikace nebo kanonizace; obecně se užívá pro odpůrce v diskusi, který provokuje účastníka k přesvědčivější argumentaci. Srov. → A343.

186 **ad vocem**
ke slovu, k heslu, co se týká, ohledně

187 **Aeger animus falsa pro veris videt.**
Chorý duch namísto pravdy vidí klam.

Seneca Ml., Oedipus 204

188 **Aeger consulit medicum, medicus consulit aegro.**
Chorý chce od lékaře radu a lékař chorému radí (tj. věnuje mu péči).

Walther 34507e

Úsloví patrně poukazuje na potřebu individuálního přístupu k pacientovi (a využívá dvojí vazby slovesa *consulere*). Obměna → C221.

189 **Aeger dives habet nummos, se/sed non habet ipsum.**
Chorý boháč dost má peněz, sebe ale nevlastní.

Pseudo-Cato, Disticha 4,5,2 / Walther 585

Srov. celé Catonovo dvojverší → C400.

190 **Aeger et athleta sint dispare saepe diaeta.**
Choří a sportovci se v životosprávě dost liší.

Walther 587

Srov. → A303, D315.

191 **Aeger et infirmus debet servare diaetam**
a medico positam, sanus ut esse queat.
Ten, kdo je chorý a sláb, musí dietu tak, jak ji lékař stanovil,
aby se znovu uzdravil, dodržovat.
Walther 588
Srov. → níže, S202 aj.

192 **Aeger et infirmus sit providus ac bene cautus,**
ne bibat aut comedat, quae nocuisse sciat.
Ten, kdo je chorý a sláb, ať věru si dobrý dá pozor,
by nepil a nejedl to, co dřív už mu ublížilo.
Walther 589
Srov. → výše aj.

193 **aeger ex verna intemperie variante calores frigoraque**
nemocen v důsledku nestálého jarního počasí, v němž se střídá teplo a chlad
Livius, Ab urbe condita 22,2,10
Srov. → A253, I271, S57 aj.

194 **Aeger haud fert detineri se meris inaniis.**
Nemocný jen těžko snáší, když ho trápíš hloupostmi.
Walther 34507f
Srov. → A484, I151.

195 **Aeger inexpertos medicos non consulat umquam!**
Nam faciunt aegros accelerare rogis.
Nemocný ať se vyhne lékařům bez zkušeností!
Díky nim jedna dvě se ocitne na hřbitově.
Walther 590
Srov. → A358, C289, S497 aj.

196 **Aeger lacrimis fusis ab aerumnis levatur.**
Nemocný si ulevuje od těžkostí pláčem.
Walther 34508
Srov. → A242, D31, E173, F146 aj.

197 **Aeger languescit, mentis vitium quoque crescit.**
Chorému ubývá sil, také v mysli se zmatenost hlásí.
Walther 591
Srov. → A208, A216 aj.; jiný názor → A226.

198 **Aeger male agit, qui medicum heredem facit.**
Lékaře dědicem když chorý činí – je zle!
Walther 34509
Pozdější obměna sentence Publilia Syra → M65.

199 **aeger vulneribus**
nemocný následkem utrpěných ran

podle: Nepos, Miltiades 7,5

200 **Aegrae medela mentis est oratio.**
Modlitba poskytuje choré duši lék.

Walther 34512c

Myšlenka stř. původu našla uplatnění v řadě vyjádření. Pod. → A228, A236, A399, A409, E244, O208, P168 aj.; srov. → O209, O210, P140 aj.

201 **Aegra mens aegrumque corpus nocte plus dolet die.**
Chorý duch i tělo choré trpí více za nocí.

Walther 34511a

202 **Aegra non sunt obterenda, sed iuvanda pharmacis.**
Léky neduh ne vždy potřou, musejí však ulevit.

Walther 34511b

203 **Aegre abstinere de negatis possumus.**
Tomu, co zakázáno, stěží odolat.

Walther 34511c

Zakázané ovoce nejlépe chutná.

204 **Aegre dediscitur usus.**
Zlozvyku/Zvyku těžko odvyknout.

Walther 34512

Srov. → C211 aj.

205 **Aegre dura subit, qui nulla incommoda novit.**
Kdo nezná nepohodlí, jen těžko strádání snáší.

Walther 592b

206 **Aegre repre(he)ndas, quod sinas consuescere.**
Těžko bys vytýkal, co sám máš ve zvyku.

Publilius Syrus, Sententiae A 52; Walther 594; ibid. 34512e

Srov. → A319 aj.

207 **aegrescere medendo**
léčbou se zhoršovat

podle: Vergilius, Aeneis 12,46

O kontraproduktivním, nevhodném zásahu do nemoci.

208 **Aegrescit animus invalido fessus corpore.**
Je-li tělo nemohoucí, těžko je i na duši.

Walther 34512h

Srov. → A197, A216 aj.; jiný názor → A226.

209 **Aegri animi ista iactatio est: primum argumentum compositae mentis existimo posse consistere et secum morari.**
Taková nevyrovnanost je známkou duševní choroby: základním rysem vyrovnané mysli je podle mého názoru schopnost zastavit se a dělat sám sobě společnost.

Seneca Ml., Epistulae morales 2,1
Srov. → A421.

210 **Aegris et sanis est magna refectio panis;**
est Iesus panis, non est sanus nisi sanis.
Pro zdravé, pro nemocné chléb léčivo tuze je mocné;
tím chlebem je Kristus Pán – dá spásu všem, jimiž uznán.

Walther 595

211 **Aegris gratulatio fit, cum ipsi aegros se esse senserunt.**
Blahopřejeme nemocným, kteří sami poznali, že jsou nemocní.

Seneca Ml., Epistulae morales 6,1
Pozdější obměna → G28; srov. → N534, Q312, S75, S312 aj.; opak → C50.

212 **Aegris lex posita non est nisi sospite vita.**
Zdravý režim – toť vše, čeho nemocný musí se držet.

Walther 596a
Srov. → D99 aj.

213 **Aegris medentem arcesse, amicum tristibus!**
Lékaře k chorým, druha volej k nešťastným!

Walther 34512i
Srov. → N103 aj.

214 **Aegris sed merito miserans adhibenda medela.**
Chorým ať slouží soucitná léčba – leč nikoli zdarma.

Walther 34513
Srov. → N159 aj.

215 **Aegritudines peric(u)lo, quae cadunt in ver, carent.**
Nemoci, jež připadají na jaro, jsou neškodné.

Walther 34513a
Srov. → S57 aj.

216 **Aegritudo mentis urget corporis aegritudinem.**
Nemoc ducha vyvolává rovněž nemoc tělesnou.

Walther 34513a3
Srov. → A197 aj.

217 **Aegritudo quaeque tandem mitigatur tempore.**
Každá nemoc / Každý smutek v toku času přece jenom poleví.

Walther 34513b

Čas byl vždycky považován za jeden z účinných léčivých faktorů. Srov. → D126, D129, T53, T54, T58 aj.

218 **Aegro ad salutem plurimum prodest quies.**
Pro nemocného nejprospěšnější je klid.

Walther 34513k

Léčivý účinek klidu je tradován v řadě rčení. Srov. → A43, A317, O193 aj.

219 **aegro assidere**
ošetřovat nemocného

podle: Seneca Ml., Epistulae morales 9,8

220 **aegro corpore esse**
mít nemocné tělo

podle: Cicero, De domo sua 4

Srov. → B60.

221 **Aegro interim nil ventura sanitas prodest, non magis quam currentem luctantemque post multos secuturum menses otium reficit.**
Nemocnému nijak neprospěje zdraví, které má (snad) přijít, podobně jako běžce nebo zápasníka neosvěží odpočinek, jenž má následovat po mnoha měsících.

Seneca Ml., Epistulae morales 117,26

222 **Aegro liberato dolet de pignore dato:**
ergo petas pretium, patienti dum dolor instat!
Nam dum morbus abest, dare cessat, lis quoque restat.
Horší se vyléčený nad výší žádané ceny:
proto chtěj odměnu hned, dokud bolest chorého dusí.
Jakmile nemoc je pryč, nedá nic a k soudu se musí.

Walther 597

Srov. → A57 aj.

223 **Aegrorum medicus non semper vulnera sanat.**
Vždycky se nepodaří ani lékaři vyhojit rány.

Walther 600

224 **Aegro sanato frustra dices: „Numerato!“**
Když už je nemocný fit, pak nečekej, že bude platit.

Walther 599

Srov. → A57 aj.

225 **Aegros scimus nervos esse, ubi invitis nobis moventur.**
Že jde o onemocnění nervů, poznáme z toho, že dochází k jejich cukání bez naší vůle.

Seneca Ml., De ira 2,35,2
Následuje stručný popis projevu Parkinsonovy choroby v pokročilém stadiu.

226 **Aegrotante corpore anima cuique vel sanissima est.**
I když tělo nemoc trápí, hlava bývá zcela fit.

Walther 34514a1
Srov. odlišný názor → A197 aj.

227 **Aegrotante membrorum uno corpus omne habet male.**
I když z údů choří jeden, celé tělo má se zle.

Walther 34514b
Pod. → S120, U69 aj.; srov. → C307.

228 **Aegrotanti animo medicus est oratio.**
Modlitba duši nemocné je lékařem.

Erasmus Roterodamus, Adagia 3,1,100; Walther 601a; ibid. 34514c
Srov. → A200 aj.

229 **Aegrotanti omnia amara.**
Nemocnému vše je hořké.

Walther 34515

230 **Aegrotant medici, fraudantur iure periti,**
descendunt multi in tartara theologi.
Lékaři také stůňou a právníci podvést se dají,
rovněž do pekla přijde nejeden z teologů.

Walther 34514a

231 **Aegrotare potes, nisi vinum post pira potes.**
Můžeš se roznemoci, když na hrušku nedáš si deci.

Walther 602
Srov. → A84 aj.

232 **aegrotare viriliter**
stonat jako muži, zmužile

Cicero, Tusculanae disputationes 2,65
Na citovaném místě se hovoří o barbarech, tvrdých v boji, ale změkčilých ve snášení nemocí. Srov. → D231.

233 **Aegrotatio longa reddit irae obnoxios.**
Dlouhá nemoc způsobuje, že jsou lidé prchliví.

Walther 515

234 **Aegrotat sapiens, sed sanus floret iniquus:**
non est grande bonum corporis arta salus.
Rozumný churaví a rošťák zdravím jen kvete:
zdraví tělesné schránky je nepříliš významný dar.
WALTHER 603

235 **Aegrotis frustra medicus bona pharmaca miscet,**
admoveat medicam ni Deus ipse manum.
Marně nemocným míchá lékař své medikamenty,
pokud nepřiloží svou pomocnou ruku sám Bůh.
WALTHER 604
Srov. → H54, V43 aj.

236 **Aegroto animo medetur et oratio.**
Pro duši nemocnou je lékem modlitba.
WALTHER 34515c
Srov. → A200 aj.

237 **Aegroto, dum anima est, spes est.**
Dokud nemocný dýchá, má naději.
CICERO, EPIST. AD ATTICUM 9,10,3; WALTHER 34516
Srov. → D307 aj.
Naděje umírá poslední.

238 **Aegroto medicus gaudet, moriente sacerdos:**
censum nascente deposcit et moriente.
Nad chorým zajásá doktor, farář zas nad tím, kdo zmírá:
zaplatíš tak jako tak, ať rodíš se nebo ať zmíráš.
WALTHER 605
Srov. → D59, V388 aj.

239 **Aegrotos reddit homines cibus immoderatus.**
Z nestřídmé konzumace jsou neblahé zdravotní konce.
WALTHER 605a
Střídmost se považuje od nepaměti za základní podmínku zdravé životosprávy; škodlivý účinek přejídání na zdraví člověka je tradován z různých hledisek hlavně ve střv. rčeních, srov. → A43, A316, A493, B50, C22, C95, C96, C290, C412, E103, E272, E305, G45, G46, H32, H105, I270, M333, M373, M395, M421, M608, N356, O145, P165, P198, P204, P206, P216, S116, S404, S523, V328; v řím. literatuře srov. → F34, I56, N356, P123 aj.; výjimečně se vyskytuje opačné tvrzení → I21.

240 **Aegrotos sanes, sanos occidere noli!**
Nemocné uzdravuj a na život nesahej zdravým!
WALTHER 606
Jedna ze zásad salernské lékařské školy.

241 **aegrotum in lecto cubare**
ležet v posteli nemocný

podle: Rhetorica ad Herennium 3,20,33 aj.

242 **Aegrum a dolore lacrimae fusae vindicant.**
Prolité slzy zbaví choré bolesti.

Walther 34516a
Srov. → A196 aj.

243 **Aegrum corpus quassari etiam levibus solet offensis.**
Nemocné tělo obvykle podlomí i malé újmy.

Ammianus Marcellinus, Res gestae 14,5,2; Walther 34517

244 **Aegrum prius cures vomitu, inde pharmaco!**
Nejdřív ať chorý zvrací, pak mu podej lék!

Walther 34517a

245 **Aegrum prolixe manet exspiratio fixe.**
Kdo často churaví, toho brzy smrt života zbaví.

Walther 607
Opak → L136.

246 **Aemula quid cessas finem properare senectus?**
Stáří závistivé, proč uspíšit konec se zdráháš?

Walther 607a

247 **Aequam memento rebus in arduis | servare mentem.**
Hleď zachovat klidnou mysl | i v dobách zlých.

Horatius, Carmina 2,3,1n.; Walther 619a

248 **Aequanimitas medicina aerumnae maxima est.**
Duševní klid je v pohromách lék nad jiné.

Walther 34524a
Srov. → M155.

249 **aequissimo animo mori**
umírat naprosto klidný

podle: Cicero, De divinatione 1,124
O Sókratovi, který prý takto charakterizoval svůj dobrovolný odchod ze života.
Srov. → A251.

250 **Aequo animo excipe necessaria.**
Co je nevyhnutelné, přijímej s klidnou myslí.

Seneca Ml., Epistulae morales 99,22
Srov. → A252, F6, F30 aj.

251 **aequo animo vitam relinquere**
opustit život s klidnou myslí, vyrovnaně

Seneca Ml., Epistulae morales 4,5

252 **Aequo ferendum est animo, quidquid accidit.**
Nutno nést s klidem, cokoliv se přihodí.

podle: Phaedrus, Fabulae (Appendix Perottina) 19, titulus
Srov. → A250, Q179 aj.

253 **Aëre non certo corpora languor habet.**
V počasí proměnlivém se slabost zmocní našich těl.

Ovidius, Ars amatoria 2,318
Srov. → A193, I271 aj.

254 **aër gelidus**
ledový vzduch

Seneca Ml., Naturales quaestiones 5,8,2

255 **Aër natalis, medicina universalis.**
Ovzduší v rodišti – lék na všechny neduhy příští.

Střv. medicínské rčení. Srov. → L125.

256 **aër nocens**
škodlivé ovzduší, povětří

Statius, Thebais 9,28

257 **aër salubris**
zdravé ovzduší, povětří

Plinius Ml., Epistulae 5,19,7

258 **aër sordidus**
znečištěný vzduch

Statius, Thebais 12,248n.

259 **aër tepidus**
teplý, vlahý vzduch

Ovidius, Fasti 1,155

260 **Aerumna morbos procreat mortalibus.**
Neštěstí způsobuje lidem nemoci.

Walther 34536

Myšlenka naznačuje, že stresové faktory bývají příčinou nemocí. Srov. → níže, A547, A552, C18, C334, C388, D145, M2, M628 aj.

261 **Aerumna multa et mater est insaniae.**
Z přílišné pohromy se dá i zešílet.
Walther 34536a
Srov. → výše aj.

262 **aër ventosus**
větrné počasí, větrno
Augustinus, De civitate Dei 20,18

263 **Aesculapio opus est.**
Je zapotřebí Aesculapa.
Užívá se o situaci, která vyžaduje pomoc lékaře. Aesculapius, řec. Asklépios, byl v řecko-řím. mytologii bohem lékařství.

264 **Aesculapio supplico, uti valetudinem magistri mei bene temperet vehementerque tueatur.**
Prosím Asklépia, aby zdraví mého učitele náležitě zachovával a ze všech sil ochraňoval.
Fronto, Epist. ad Marcum Aurelium Caesarem 3,10,2

265 **aestimatione facta**
podle odhadu
Seneca Ml., De beneficiis 6,4,5 aj.

266 **Aetas cinaedum celat, aetas indicat.**
Čas smilníka tají, čas ho odhalí.
Publilius Syrus, Sententiae A 24

267 **Aetas senilis mala merx.**
Staroba – bídný artikl.
Walther 34553c
Srov. → G30, P191 aj.

268 **Aetas senum descendit et subito cadit.**
Čas starců nachýlen a náhle přijde pád.
Walther 34554

269 **aetate confectus**
vysílený stářím
podle: Caesar, De bello Gallico 7,28,4

270 **Aetate fruere: mobili cursu fugit.**
Užívej života, tak rychle prchá pryč.
Seneca Ml., Phaedra 446; Walther 686a
Srov. → C26 aj.

271 **Aetate manet senibus sapientia.**
Čas plyne, moudrost starcům zůstává.
WALTHER 34555b
Srov. → A274 aj.; opak → níže.

272 **Aetate marcet senibus sapientia.**
Postupem let se moudrost starců vytrácí.
WALTHER 34556
Opak → výše.

273 **Aetate provecta balnea vitabis.**
V starším věku se vyhýbej lázním/koupelím.
O škodlivém účinku lázní srov. → B9, C409, N209 aj.; opak → B8 aj.

274 **Aetate quivis redditur prudentior.**
S věkem se skoro každý stává moudřejším.
WALTHER 34556e
Srov. → níže, A271 aj.

275 **Aetate reddimur prudentiores.**
S věkem jsme stále moudřejší.
WALTHER 34557
Srov. → výše aj.

276 **Aetatis est morbus gravis loquacitas.**
Obtížnou vadou staroby je tlachavost.
WALTHER 34557c2

277 **aetatis mediae**
středního věku
PHAEDRUS, FABULAE 2,2,3

278 **Aetatis tenerae discas moderamen habere.**
Uč se bezpečně řídit let lodice křehkého mládí.
WALTHER 690

279 **aether pro narcosi**
éter k narkóze
Starší lékopisný název inhalačního anestetika, v současnosti *aether anaestheticus*.

280 **A febre quartana et vales fidelius.**
Po čtvrtodenní zimnici jsi jistě zdráv.
WALTHER 34298b1

281 **affecti gravioribus morbis**
postiženi dost vážnými chorobami

Caesar, De bello Gallico 6,16,2
Srov. → A290.

282 **affectio animi**
nálada, citový stav; náklonnost, záliba

283 **affectio maritalis**
„manželská vůle“

Řím. právnický výraz vyjadřující trvalou vůli manželů žít společně v manželském svazku, např. bez ohledu na sexuální soužití. Srov. → N386.

284 **Affectus ex dolore natus est ferox.**
Cit, který vznikl z bolesti, je divoký.

Walther 34562l

285 **Affectus, luctus generant in pectore fluctus.**
Vášně a mohutný žal plodí v srdci bouřlivý příval.

Walther 700

286 **Affectus, non effectus habet aegra senectus.**
Spíš než činům se daří náladám/rozmarům v churavém stáří.

Walther 703

287 **Affectus non punitur, nisi sequatur effectus.**
Zlý úmysl se netrestá, pokud ho nenásleduje skutek.

Helfer, s. 15
Právnické úsloví vyjádřené slovní hříčkou.

288 **Affert defectus multos tibi curva senectus.**
Nemálo jizev a ran získáš sehnutou starobou ztýrán.

Walther 708
Srov. → P191 aj.

289 **afficere magno dolore**
způsobit velkou bolest

podle: Caesar, De bello Gallico 1,2,4

290 **afficere gravi morbo**
způsobit těžkou nemoc, závažné onemocnění

Cicero, Pro Cluentio 12,33
Srov. → A281.

291 **afficere gravi vulnere**
těžce zranit

Caesar, De bello civili 3,64,3

292 **afficere metu/timore**
zachvátit strachem/obavami

Cicero, Partitiones oratoriae 10,35 aj. / Cicero, Pro Quinctio 6

293 **afficere morte**
přivodit smrt, zabít

podle: Cicero, Epist. ad familiares 4,12,2
Srov. → A63.

294 **agens infectiosus**
infekční původce, činitel choroby, nákazy

295 **Agere considerate pluris est quam prudenter cogitare.**
Rozvážně konat má větší cenu než rozumně uvažovat.

Cicero, De officiis 1,160

296 **agitatio mentis**
duševní činnost

297 **Agunt opus suum fata.**
Osud plní svůj úkol.

Seneca Ml., Ad Marciam de consolatione 21,7

298 **Alea iacta est.**
Kostky jsou vrženy.

podle: Suetonius, De vita Caesarum, Iulius 32
Známá varianta výroku G. Iulia Caesara z r. 49 př. Kr., když se rozhodl překročit řeku Rubikon, aby napadl Řím a rozpoutal občanskou válku; užívá se pro důležitá rozhodnutí, jejichž výsledek je otevřený. U Suetonia dochovaná (jediná) verze: *Iacta alea est.*

299 **algor mortis**
posmrtný, mrtvolný chlad, chladnutí mrtvého těla

Jedna ze známek smrti. Srov. → P3, R141, S410.

300 **alia ex parte**
z jiné strany, z jiného pohledu

Cicero, Epist. ad Atticum 10,4,2

301 **Aliam aetatem alia decent.**
Každému věku (pří)sluší něco jiného.

Plautus, Mercator 984

302 **alias**
jinak, jinými slovy, jindy

303 **Alia vita, alia diaeta.**
Jiný život, jiná životospráva.

Zénobios, Proverbia 1,22

Rčení formuluje požadavek individuálního přístupu k pacientovi z dietetického hlediska. Srov. → níže, A190 aj.

304 **Alia vita alios mores postulat.**
Jiný život si žádá jiné zvyklosti.

Walther 782

Srov. → výše.

Jiný kraj, jiný mrav.

305 **Alibi tu medicamentum obligas.**
Na nesprávné místo přikládáš obvaz.

Fronto, De eloquentia 2,11

Metaforické upozornění na chybný postup.

306 **Aliena curare inhumanum est.**
O cizí věci dbát se nesluší.

Walther 34605g

Srov. → A308.

307 **Aliena nobis, nostra plus aliis placent.**
Víc se nám líbí cizí, to naše zase jim.

Publilius Syrus, Sententiae A 28

308 **Aliena noli curare!**
O cizí věci se nestarej!

Walther 34608

Srov. → A306, A315.

309 **Aliena vitia in oculis habemus, a tergo nostra sunt.**
Cizí chyby máme na očích, své vlastní za zády.

Seneca Ml., De ira 2,28,8

310 **alienum mea natura**
cizí, příčící se mé povaze, nesrovnávající se s mou povahou

Cicero, Pro Tullio 5

311 **Alii ad alios morbos procliviores sunt.**
Různí lidé jsou náchylnější k různým chorobám.

podle: Cicero, Tusculanae disputationes 4,27

312 **Alii morbi medicamentis, alii ferro curantur.**
Některé nemoci se léčí léky, jiné nožem.

Srov. → E229, M88, Q11 aj.

313 **Alii nunc sunt mores.**
Nyní jsou mravy jiné.

podle: Plautus, Bacchides 437

314 **Aliis inserviendo consumor.**
Stravuje mě služba druhým.

Walther 34623; Vox Latina 41, s. 71
Nápis na barokním emblému s hořící svíčkou.

315 **Aliis si licet, tibi non licet.**
Jestli i druzí smějí, nesmíš ty.

Terentius, Heautontimoroumenos 797
Srov. → A308.

316 **Alimenta tamquam medicamenta sumito!**
Potravu ber si, jako kdyby to byl lék.

Walther 34623f
Srov. → A239, S523 aj.

317 **Alimentum est morborum silentium.**
Mlčení je živnou půdou nemocí.

Walther 34625
Srov. → M372 aj.

318 **Aliorum exempla commonent.**
Příklady jiných varují.

Terentius, Andria 812; Walther 790a
Srov. → A320 aj.

319 **Aliorum medicus, ipse ulceribus scates.**
Druhé bys léčit chtěl, a sám jsi jeden vřed.

Walther 34627
Pod. → M131 aj.; srov. → A206, A321 aj.; opak → S82 aj.

320 **Aliorum vulnus nostra est cautio.**
Neštěstí druhých nás nabádá k opatrnosti.

Hieronymus, Epistulae 54
Srov. → A181, A318, F88, V226, V381 aj.

321 **Alios salvos fecit, se ipsum non potest salvum facere.**
Jiné zachránil, sám sebe zachránit nemůže.

NT, Matthaeus 27,42; Marcus 15,31
Těmito slovy tupili ukřižovaného Krista židovští kněží a zákoníci. Srov. → A319, M140, S45 aj.; opak → Q255 aj.

322 **Aliquando et insanire iucundum est.**
Někdy je příjemné si třeba zabláznit.

Seneca Ml., De tranquillitate animi 17,10

Tj. občas je vhodné se uvolnit, odreagovat. Srov. → D287, I12, N149, S221 aj.

323 **aliquid novi (aut dicere aut audire)**
něco nového (vykládat nebo poslouchat)

podle: NT, Actus apostolorum 17,21

Srov. → N263.

324 **aliquid simile**
něco podobného

Seneca Ml., Epistulae morales 9,11

325 **Alit lectio ingenium.**
Četba živí ducha.

Seneca Ml., Epistulae morales 84,1

326 **Alitur vitium vivitque tegendo.**
Vskrytu si dál žije neduh a bují.

Vergilius, Georgica 3,454

Při popisu choroby, která postihla zemědělskou plodinu a nebyla ošetřena, užívá Vergilius obrazů z lékařské praxe. Srov. → M14 aj.

327 **Aliud alios decet.**
Pro každého se hodí něco jiného.

podle: Quintilianus, Institutio oratoria 11,3,177

Stejný námět se opakuje u mnoha autorů (např. Ovidius, Tacitus), většinou s poukazem na morální relativismus.

328 **Aliud enim quidquid est aegrotare, hoc** (sc. asthma) **animam egerere. Itaque medici hanc „meditationem mortis" vocant.**
Cokoli jiného totiž znamená být nemocen, toto (sc. astma) však znamená vypustit duši. Lékaři tomu proto říkají „nácvik smrti".

Seneca Ml., Epistulae morales 54,2

329 **Aliud est agere de homine, aliud de animalibus.**
Něco jiného je zabývat se člověkem a něco jiného zvířetem.

Vyjádření pochybnosti o podobnosti lidského a zvířecího organismu. Autorem výroku je francouzský lékař Jean Riolan (Riolanus) ml. (1580–1657).

330 **Aliud est celare, aliud tacere.**
Něco jiného je zatajit, něco jiného mlčet.

Helfer, s. 16

Právnické rčení.

331 **Aliud est facere, aliud est dicere.**
Jedna věc je udělat, druhá věc je povídat.

WALTHER 790e

332 **Aliud ex alio malum (gignitur).**
Z jednoho zla se druhé narodí.

TERENTIUS, EUNUCHUS 987

Srov. → A50 aj.

Jedno zlo plodí druhé. Neštěstí nechodí samo.

333 **Aliud in alio morbo est remedium.**
Na každou nemoc existuje jiný lék.

WALTHER 34639

334 **Aliud legunt pueri, aliud viri, aliud senes.**
V jiných knihách čtou si děti, v jiných muž a v jiných kmet.

WALTHER 792a

Za autora výroku je považován nizozemský právník, historik a politik Hugo Grotius (1583–1645). (Vox Latina 41, s. 72; 42, s. 420)

335 **aliud loqui, aliud sentire**
něco jiného říkat a něco jiného si myslet

SENECA ML., EPISTULAE MORALES 24,19

Srov. → A406.

336 **alius et idem**
jiný, a přece tentýž

HORATIUS, CARMEN SAECULARE 10

337 **Allium, nux, rutha, pira, raphanus et theriaca: haec sunt antidota contra mortale venenum.**
Česnek, ořech a routa, ředkvička, hruška a dryák –
to jsou léky, jež mají moc proti smrtelným jedům.

WALTHER 808

338 **alma mater**
živná matka, matka živitelka

Tradiční obrazné označení univerzity, méně často vysoké školy; užívá se také o vědeckých institucích a o vlasti. Také *alma parens* (Vox Latina 41, s. 72).

339 **alpha et omega**
alfa a omega, tj. začátek a konec, první a poslední

NT, APOCALYPSIS IOANNIS 1,8

Alfa (A) je první a ómega (Ω) poslední písmeno řec. abecedy; rčení označuje v univerzálně platném to nejpodstatnější, rozhodující.

340 **Alter alterius auxilio eget.**
Nikdo se neobejde bez pomoci druhého.

Sallustius, De coniuratione Catilinae 1,7

341 **Altera non cura tibi sit quam discere plura.**
Nic neměj na srdci víc než dozvídat se co nejvíc.

Walther 851

342 **Altera pars moritur, nescit pars altera letum.**
Jedna část umírá, té druhé je smrt zcela cizí.

Walther 852
O těle a duši. Srov. → A391.

343 **alter ego**
druhé já, tj. opravdový přítel, nejbližší spolupracovník, metaforicky také o dětech

Ovidius, Amores 1,7,32
Lat. verze aristotelovské definice. V psychologii má různé použití: tzv. hlas svědomí; u Sigmunda Freuda (1856–1939) nevědomá složka psychiky; u Carla Gustava Junga (1875–1961) *animus*, tj. obraz muže v ženině nevědomí. Srov. → A185.

344 **Alteri fit nemo tanti quisque, quanti se aestimat.**
U druhých má každý cenu nižší, než si přikládá.

Walther 34662c1
Tj. lidé mají o sobě většinou příliš vysoké mínění.

345 **Alteri semper ignoscito, tibi ipsi numquam.**
Druhému odpusť vždy, sám sobě nikdy.

Pseudo-Seneca Ml., De moribus 111
Srov. → I40.

346 **Alterius mortem noli tibi ponere sortem.**
Svůj osud neztotožňuj se smrtí druhých – je tvůj.

Walther 872
Druhý verš dvojverší → C423; srov. → N148 aj.

347 **Alterius non sit, qui suus esse potest.**
Druhým ať nepodléhá, kdo dokáže být jenom svůj.

podle: Cicero, De re publica 3,37; Walther 874
Jako své životní heslo použil Paracelsus (1493–1541).

348 **Alteri vivas oportet, si vis tibi vivere.**
Je nutno žít pro druhého, chceš-li žít sám pro sebe.

Seneca Ml., Epistulae morales 48,2

349 **Alternant spesque timorque vicem.**
Stále střídá se naděje – strach.

Ovidius, Heroides 6,38
Srov. → S579 aj.

350 **alterum non laedere**
neublížit druhému, nepoškodit druhého

Ulpianus, Digesta 1,10,1; Institutiones (Iustiniani) 1,1,3
Jedna ze základních zásad řím. práva. Srov. → A116.

351 **Altissimus creavit de terra medicamenta, et vir prudens non abhorrebit illa.**
Nejvyšší stvořil léčivé byliny ze země a rozumný člověk se jich neodříká.

VT, Ecclesiasticus 38,4
Srov. → H37 aj.

352 **altum silentium**
hluboké mlčení

Vergilius, Aeneis 10,63

353 **alvum implere et exinanire**
naplňovat a vyprazdňovat břicho

podle: Seneca Ml., De vita beata 20,5

354 **Amans amanti medicus.**
Milenci jsou si navzájem lékaři.

Walther 34673

355 **Amantes amentes.**
Milenci – šílenci.

podle: Plautus, Mercator 82; Walther 914
Oblíbený motiv. Srov. → A359, A369.

356 **Ama rationem!**
Miluj rozum!

Seneca Ml., Epistulae morales 74,21

357 **Amare iuveni fructus est, crimen seni.**
Milování je v mládí dar a v stáří trest.

Publilius Syrus, Sententiae A 29

358 **A medico indocto, a cibo bis cocto,**
(ab amicitia reconciliata,)
a mala muliere libera nos, Domine!
Před lékařem neučeným, jídlem dvakrát uvařeným
(, před vztahem na pokračování)
a před ženou neřádnou buď nám, Pane, ochranou!

WALTHER 40a; HELFER, s. 11 (rozšířeno o text v závorce)

Pokus o veršovanou podobu životní rady. Obměna → A65; srov. → A195, C359 aj.

359 **Amens nemo magis quam male sanus amans.**
Většího blázna není než milenec poblázněný.

WALTHER 937

Srov. → A355.

360 **Amici, diem perdidi!**
Přátelé, ztratil jsem den!

SUETONIUS, DE VITA CAESARUM, TITUS 8,1

Užívá se o promarněném čase.

361 **Amici fures temporum.**
Přátelé jsou zloději času, okrádají o čas.

HELFER, s. 16

Uvádí Francis Bacon ve svém spise The Advancement of Learning (1605). Opak → A366, S437 aj.

362 **Amicis ita prodesto, ne noceas tibi.**
Přátelům pomáhej tak, abys sobě neškodil.

PUBLILIUS SYRUS, SENTENTIAE A 54

363 **Amicus fidelis medicamentum vitae et immortalitatis.**
Věrný přítel je lékem pro život i pro nesmrtelnost.

VT, ECCLESIASTICUS 6,16

364 **amicus humani generis**
přítel lidí, lidumil

HELFER, s. 17

V Anglii užívaný čestný titul pro filantropy (např. Benjamin Franklin).

365 **Amicus omnibus, amicus nemini.**
Přítel všech není přítelem nikoho.

podle: ARISTOTELÉS, ETHICA EUDEMIA 1245b; cit. in: DIOGENÉS LÁERTIOS, VITAE PHILOSOPHORUM 5,21

Varianta Aristotelovy etické poučky ve vulgární latině.

366 **Amicus optima vitae possessio.**
Přítel je největší životní majetek.

Vox Latina 41, s. 73

Srov. → A363, N103, S437 aj.; opak → A361.

367 **Amicus Plato, sed magis amica veritas.**
Milý (je) Platón, ale milejší pravda.

podle: Aristotelés, Ethica Nicomachea 1,4,1096a 16-17; Walther 962

Úsloví vyjadřuje, že pravda musí být přednější než všechno ostatní, včetně autorit. Podobné prohlášení učinil Jan Hus („Přítel Páleč, přítelkyně pravda").

368 **amnesia posttraumatica**
poúrazová ztráta paměti

369 **Amor caecus.**
Láska (je) slepá.

Srov. → A355.

370 **Amor est inter duos et non inter tres.**
Láska je vztah mezi dvěma, mezi třemi ne.

Walther 984

371 **Amor et tussis non celatur. → Amor tussisque non celatur.**

372 **amor fati**
láska k osudu

Helfer, s. 17; Vox Latina 42, s. 420

Výraz použil filozof Friedrich Nietzsche v díle Die fröhliche Wissenschaft (1882) aj. k označení fatalistické odevzdanosti osudu; člověk nemá jinou volbu než milovat svůj osud. Myšlenka sahá do antiky a rezonuje se zásadami stoické etiky.

373 **amor lesbicus**
lesbická láska, lesbismus

Výrazem se označuje ženská homosexualita, též sapfismus (podle starořec. básnířky Sapfó z Lesbu, 7.–6. stol. př. Kr., která tímto sklonem zřejmě trpěla), řidčeji tribadismus.

374 **Amor non est medicabilis herbis.**
Bylinkami se láska vyléčit nedá.

Ovidius, Heroides 5,149

Srov. → N580, O46 aj.

375 **Amor omnia vincit. → Omnia vincit Amor...**

Walther 990

376 **A morte tutum neminem praestat genus.**
Nikoho původ neochrání před smrtí.

WALTHER 34308i
Srov. → M522 aj.

377 **A morte vivunt in suis natu patres.**
Otcové přežívají ve svých potomcích.

WALTHER 34308l

378 **Amor tussisque non celatur.**
Lásku a kašel neutajíš.

WALTHER 995
Střv. rčení (možná inspirace u Ovidia, Heroides 12,37). Srov. → A371, Q92, T167.

379 **amor vitae**
láska k životu

SENECA ML., EPISTULAE MORALES 26,10
Opak → F59, S149, T10.

380 **anaesthesia dolorosa; a. localis**
bolestivé znecitlivění, bolest v znecitlivělé oblasti těla; místní znecitlivění

381 **anamnesis familiaris**
rodinná anamnéza
Součást vyšetření, v níž lékař zjišťuje zdravotní údaje o příbuzných pacienta.

382 **anamnesis gynaecologica**
gynekologická anamnéza
Součást vyšetření u žen, v níž se lékař táže na porody, potraty apod.

383 **anamnesis personalis**
osobní anamnéza, předchorobí nemocného
Součást vyšetření, v níž se lékař dotazuje na dosavadní nemoci pacienta a jejich léčbu, na operace, úrazy, alergii apod.

384 **anamnesis socialis**
sociální anamnéza
Součást vyšetření, v níž si lékař ověřuje sociální a pracovní poměry pacienta.

385 **a natali ad diem extremum**
od narození (až) do posledního dne, tj. do smrti

SENECA ML., EPISTULAE MORALES 12,6
Srov. → U88.

386 **anatomia animata**
oživená anatomie
V minulosti se někdy tímto výrazem označovala fyziologie.

387 **Anatomia clavis et clavus medicinae.**
Anatomie je klíčem i svorníkem lékařství.
Vox Latina 41, s. 74
Nápis na anatomickém ústavu univerzity v Lipsku.

388 **anatomia comparata**
srovnávací anatomie
Podobor anatomie, který zkoumá mezidruhovou homologii orgánů a jejich částí.

389 **anatomia topographica**
topografická, popisná anatomie
Část anatomie, která se zabývá studiem a popisem uložení a prostorového uspořádání orgánů v jednotlivých tělních krajinách.

390 **Anceps remedium est melius quam nullum.**
Sporný lék je lepší než žádný.
Vox Latina 41, s. 74
Lékařské rčení. Srov. → U109 aj.

391 **Anima immortalis est.**
Duše je nesmrtelná.
Cassiodorus, De anima 4
Srov. → A342.

392 **Anima** (sc. mihi) **in naso est.**
Mám duši v nose (tj. smrt na jazyku).
Petronius, Satyricon 62,5
Obrat je metaforickým vyjádřením blízké smrti.
Mít duši/smrt na jazyku. Být v posledním tažení.

393 **animal risibile**
tvor, jenž je schopný se smát
Martianus Capella, De nuptiis Mercurii et Philologiae 4,348
Starší filozofická definice člověka. (Helfer, s. 18)

394 **Animam constat animal esse.**
Je známo, že duše je živé stvoření.
Seneca Ml., Epistulae morales 113,2

395 **animal sociale → sociale animal...**

396 **animam emittere**
vypustit duši

podle: Seneca Ml., Epistulae morales 77,13
Srov. → M604.

397 **Animi aegritudo morbus potentissimus.**
Choroba duše – neduh nejzávažnější.

Walther 34778c
Srov. → M370 aj.

398 **Animi aegritudo urgere item corpus solet.**
Choroba duše bývá trýzní pro tělo.

Walther 34778d
Trpící duše nedokáže zajistit tělesné blaho. Srov. → C287, E122, S467, V289 aj.; opačný vztah → C364.

399 **Animi aegroti est medicamentum oratio.**
Pro duši chorého je lékem modlitba.

Walther 34778e
Srov. → A200 aj.

400 **Animi imperio, corporis servitio magis utimur; alterum nobis cum dis, alterum cum beluis commune est.**
Duch nás spíš řídí a tělo nám spíš slouží; to první máme společné s bohy, to druhé se zvířaty.

Sallustius, De coniuratione Catilinae 1,2

401 **Animi laetitia interdum dolorem corporis mitigat.**
Radost v duši leckdy zmírňuje tělesnou bolest.

Hieronymus, Commentarii ad Isaiam 1,1,5

402 **Animi medicina melior est sapientia.**
Moudrost je velmi dobrým lékem pro duši.

Walther 34780f

403 **Animi morbi sunt: cupiditates immensae divitiarum, gloriae, voluptatum, dominationis.**
Mezi duševní choroby patří: bezmezná touha po bohatství, po slávě, po rozkoších a po moci.

Cicero, De finibus bonorum et malorum 1,59

404 **Animi remedia inventa sunt ab antiquis.**
Léky na duši objevili naši předkové.

Seneca Ml., Epistulae morales 64,8

405 **animi status**
duševní stav

podle: Seneca Ml., Epistulae morales 94,39

406 **animi sub vulpe latentes**
povahy pokrytecké (dosl. beroucí na sebe masku lišky)

Horatius, De arte poetica 437
Srov. → A335.

407 **Animi taedium diem protendit in annum.**
Jak rok se loudají dny, když člověk je nechuti plný.

Walther 1065c

408 **Animi voluptates nemo medicus aegro negat.**
Duševní požitky neodpírá nemocnému žádný lékař.

podle: Seneca Ml., Epistulae morales 78,21

409 **Animo aegrotanti/laboranti medicus est oratio.**
Nemocné/Trpící duši modlitba je lékařem.

Walther 1066 / ibid. 34786
Srov. → A200 aj.

410 **Animo aequo e vita, cum ea non placeat, tamquam e theatro exeamus.**
Nejsme-li se životem spokojeni, odejděme z něj s vyrovnanou myslí jako z divadla.

Cicero, De finibus bonorum et malorum 1,49
Pohrdavý postoj k smrti je příznačný pro stoickou etiku.

411 **Animo dolenti nil oportet credere.**
Zásadně nedůvěřuj duši trpící.

Publilius Syrus, Sententiae A 27; Walther 1068

412 **Animo generoso corpus aegrum non nocet.**
Nemocí těla neutrpí velký duch.

Walther 34785p

413 **Animo imperabit sapiens, stultus serviet.**
Svým tužbám moudrý poroučí, hňup otročí.

Publilius Syrus, Sententiae A 40

414 **Animo imperato, ne tibi animus imperet!**
Své tužby ovládni, ať nejsi jimi ovládnut.

Publilius Syrus, Sententiae A 50; Walther 1070
Srov. → A418.

415 **Animo ventrique imperare debet, qui frugi esse vult.**
S duší musí břicho krotit, kdo chce slušný člověk být.

Publilius Syrus, Sententiae A 51; Walther 1071

416 **Animula vagula blandula...**
Dušičko – bludičko něžňoučká...

Historia Augusta (Aelius Spartianus) I: Hadrianus 25,9

417 **Animum debes mutare, non caelum.**
Vlastní mysl musíš změnit, ne podnebí.

Seneca Ml., Epistulae morales 28,1
Srov. → C7 aj.

418 **Animum rege; qui nisi paret, | imperat.**
Kroť vášeň, která když neposlouchá, chce | poroučet.

Horatius, Epistulae 1,2,62n.
Srov. → A414.

419 **Animus aeger turbae praebet spectaculum.**
Chorobná mysl skýtá davu divadlo.

Walther 1073b

420 **Animus aequus optimum est aerumnae condimentum.**
Skvělou náplast na útrapy klidná mysl zařídí.

Plautus, Rudens 402

421 **animus bene constitutus**
mysl náležitě vyrovnaná

podle: Cicero, Laelius de amicitia 47
Srov. → A209, C170.

422 **Animus hominis, quidquid sibi imperat, obtinet.**
Duch lidský získá, cokoliv si umíní.

Walther 1074a
Srov. → níže, V342 aj.

423 **Animus omnia vincit.**
Duch přemůže všechno.

podle: Ovidius, Epistulae ex Ponto 2,7,75
Srov. → výše, A375, O108, O109, O110.

424 **An medicina ars non putanda est?**
Lékařství snad nemá být považováno za umění?

Cicero, De divinatione 1,24

425 **Anni labuntur, peiores hisque sequuntur.**
Léta uplývají, jim v patách horší se tají.
Walther 1079

426 **Anni labuntur tacito pede.**
Roky se plíží tichou kročejí.
Walther 1080
Frekventovaný motiv, zpracovaný do různých úsloví. Srov. → A176 aj.

427 **Anni properant modo fluentis aquae.**
Léta spěchají jako přívaly vody.
Srov. Ovidiovo → E270 aj.

428 **Anni senem non faciunt, mens senem facit.**
Nikoli léty, nýbrž myslí stárnem.
Walther 34805b

429 **anno Domini** (zkr.: A. D.)
léta Páně, tj. našeho letopočtu, po Kristu
Syn. → P226; opak → A437.

430 **anno exeunte**
na konci roku
Cicero, De divinatione 1,53
Opak → I133.

431 **anno peracto**
po uplynutí roku
Seneca Ml., Epistulae morales 108,22

432 **anno post**
rok poté, o rok později
Cicero, Brutus 318 aj.

433 **Annosa arbor non transplantatur.**
Letitý strom se nepřesazuje.
Walther 1091

434 **Annosus non diu vixit, diu fuit.**
Kmet? Ten dlouho nežije, jen dlouho je.
Walther 1093a

435 **ante aliquot annos**
před několika lety
Suetonius, De vita Caesarum, Tiberius 61,3

436 **ante antidotum quam venenum**
(brát) protijed dříve než jed
HIERONYMUS, APOLOGIA ADVERSUS LIBROS RUFINI 2,34
Srov. → A447 aj.; obměna → P316.

437 **ante Christum (natum)** (zkr.: a. Chr./C.)
před Kristovým narozením, před Kristem, před naším letopočtem
Opak → A429, P226.

438 **Ante cibos caveas ieiunus sumere vina,**
nec species comedas, nisi forte pro medicina.
Střez se s žaludkem prázdným naplno holdovat vínu
a také koření jíst, leda bral bys to za medicínu.
WALTHER 34814c
Srov. → A441, C247 aj.

439 **ante cibum**
před jídlem
Recepturní výraz. Srov. → I275, P227.

440 **Ante circumspiciendum est, cum quibus edas et bibas, quam quid edas et bibas.**
Dříve je třeba zvážit, s kým jíš a piješ, než co jíš a piješ.
SENECA ML., EPISTULAE MORALES 19,10
Ocenění přátelství podle Epikúra.

441 **Ante dapem vina tibi sumas pro medicina!**
Nejlepší medicína je před jídlem pohárek vína.
WALTHER 1115
Srov. → A438, D11 aj.

442 **ante diem**
před (určeným) dnem, předčasně

443 **ante diem/mensem/annum I (unum)**
před jedním dnem/měsícem/rokem

444 **ante dies/menses/annos II (duos)/III (tres)/IV (quattuor)...**
před dvěma/třemi/čtyřmi... dny/měsíci/roky

445 **ante factum**
před činem, před určitou událostí; to, co se stalo dříve

446 **ante finem**
před koncem, před smrtí
Syn. → A449, S698.

447 **Ante languorem adhibe medicinam!**
Dřív než onemocníš, pečuj o své zdraví.

VT, Ecclesiasticus 18,20 (19)

O prozíravosti, tj. je třeba se chránit dříve, než dojde k napadení, prevence je lepší než léčba. Srov. → E155, M255, P280, P282, P316.

448 **ante meridiem**
před polednem

Užívá angličtina u časových údajů v podobě „am". Opak → P242.

449 **ante mortem**
před smrtí

Srov. → A446.

450 **Ante mortem consummare vitam res pulcherrima est.**
Naplnit svůj život dřív, než zemřeš, to je skvělá věc.

podle: Seneca Ml., Epistulae morales 32,3; Walther 34814k

451 **Ante mortem ne beatum quempiam vocaveris!**
Za blažené neoznačuj ty, kdo dosud dýchají.

Walther 34814l

Srov. → níže, N125 aj.

452 **Ante mortem nemo vere se beatum dixerit.**
Před smrtí sám sebe nikdo nemůže zvát blaženým.

Walther 34815

Obměna: *Ante mortem se vocare nemo felicem potest* (Před smrtí se nemůže zvát nikdo synem Štěstěny). Srov. → výše, níže, N125 aj.

453 **Ante mortem se beatum qui vocat, fiet miser.**
Před smrtí kdo zve se šťastným, věru špatně dopadne.

Walther 34815a

Obměna: *Ante mortem se beatum qui vocat, bis est miser* (Před smrtí kdo zve se šťastným, dvakrát špatně dopadne). Srov. → výše, níže, N125 aj.

454 **Ante obitum nemo beatus. → Dici beatus ante obitum...**

455 **Ante oculos habere mortem cur molestum sit seni?**
Proč by mělo starci vadit smrti hledět do očí?

Walther 34815d1

Srov. → M344.

456 **ante partum**
před porodem

Srov. → P250.

457 **ante portas/portam**
před branami/branou
Frází může lékař upozornit kolegu na nutnost hovořit o pacientovi v jeho nepřítomnosti, srov. → A35, T3 aj. Jiné použití v med. → E48. Srov. → H22.

458 **Ante senectutem curavi, ut bene viverem, in senectute, ut bene moriar: bene autem mori est libenter mori.**
Než jsem zestárnul, staral jsem se, abych dobře žil, ve stáří, abych dobře zemřel: avšak dobře zemřít znamená zemřít smířeně.
Seneca Ml., Epistulae morales 61,2
Srov. → B24, B31 aj.

459 **Antidotum vitae patientia.**
Trpělivost je protilékem na život.
Walther 1177
O prospěšnosti trpělivosti srov. → C378, P53 aj.

460 **Antiqui medici nesciebant... sanguinem mittere et diutinam aegrotationem balneo sudoribusque laxare.**
Staří lékaři neuměli... pouštět žilou ani rozhánět vleklou nemoc lázní a pocením.
Seneca Ml., Epistulae morales 95,22

461 **Antiquus amor cancer est.**
Stará láska je hotová rakovina.
Petronius, Satyricon 42,7

462 **Antiquus bonus est medicus tonsorque novellus.**
Lékař postarší měl by být, holič lepší je mladý.
Walther 1187
Srov. → M228, S497.

463 **A numine salus.**
Zdraví/Spása je od boha.

464 **anus praeter (naturam)/praeternaturalis**
umělý vývod střeva
Syn.: *enterostomia*.

465 **An vivere tanti est?**
Což žít znamená tak mnoho?
Michel de Montaigne, Essais 3,13

466 **a pedibus usque ad caput**
od nohou (až) k hlavě, tj. zcela, úplně, kompletně
Srov. → A51, A54 aj.

467 **apertis verbis**
otevřenými, přímými slovy, tj. bez okolků

Cicero, Epist. ad familiares 9,22,5 aj.

468 **Apes debemus imitari.**
Máme napodobovat včely.

Seneca Ml., Epistulae morales 84,5

Rozumí se v pilném střídání činností; konkrétně autor poukazuje na užitečnost střídání četby s psaním.

Srov. *pilný jako včelička.*

469 **a posteriori**
z následujícího, tj. dodatečně, na základě zkušenosti

Opak → A482.

470 **A potiori fit denominatio.**
Pojmenování vychází z (nej)důležitějšího.

Tj. hlavní část poskytuje jméno celku.

471 **Apparet a natura ipsa, ut eos, quos genuerimus, amemus, impelli.**
Sama příroda nás zjevně vede k tomu, abychom své potomky milovali.

Cicero, De finibus bonorum et malorum 3,62

472 **Apparet et sapientis esse aliquando officium excedere e vita, cum beatus sit, et stulti manere in vita, cum sit miser.**
Je jasné, že někdy musí moudrý člověk odejít ze života, i když je šťasten, a stejně tak hloupý zůstat naživu, byť je nešťastný.

Cicero, De finibus bonorum et malorum 3,60

473 **appellare novo nomine**
nazvat novým jménem

podle: Cicero, Tusculanae disputationes 1,22

474 **appetentissimus cibi vinique**
na nejvyšší míru chtivý jídla a vína

podle: Suetonius, De vita Caesarum, Claudius 33,1

475 **appetere mortem**
toužit po smrti

Seneca Ml., Epistulae morales 24,23

476 **applicatio peroralis**
užití, podávání (léku, potravy) ústy

Srov. → P128.

477 **Apprime in vita est utile, ut ne quid nimis.**
„Ničeho příliš“: zvláště cenné pro život.

podle: Terentius, Andria 61
Srov. → N192 aj.

478 **appropinquatio mortis, quae certe a senectute non potest esse longe**
přibližující se smrt, která určitě nemůže být od stáří daleko

Cicero, Cato Maior de senectute 66

479 **Approximavit sidera.**
Přiblížil hvězdy.

Helfer, s. 20
Epitaf německého optika Josepha von Frauenhofer (1787–1826).

480 **a prima aetate/pueritia**
od útlého, nejútlejšího dětství

Cicero, Pro Plancio 52 / Seneca Ml., Epistulae morales 60,1
Syn. → A3; srov. → A18, A485 aj.

481 **A principio ordiamur!**
Začněme od začátku!

Cicero, Philippicae 2,44
Tj. postupujme systematicky.

482 **a priori**
z předchozího, tj. předem, před zkušeností, často zaujatě

Opak → A469.
odmítat a p.

483 **a proposito aberrare/declinare**
odchýlit se od tématu

podle: Cicero, De finibus bonorum et malorum 4,53 aj. / podle: Cicero, Orator 137
Také *aberrare a proposito*.

484 **Apud aegrotum nugas agere non est sapientis.**
Před nemocným netlachá, kdo má trochu rozum.

Walther 34849
Srov. → A194, I151.

485 **a pueritia**
od dětství (chlapeckého věku)

Cicero, Tusculanae disputationes 2,27
Syn. → A16, A18; srov. → A480 aj.

486 **aqua aërata; a. fontana/fontalis/fontis; a. marina; a. purificata**
(zkr.: aq. purif.)
voda sodová/uhličitá; v. pramenitá/studniční; v. mořská; v. čištěná
Výraz *aqua purificata* je současný lékopisný název pro destilovanou vodu (*aqua destillata*).

487 **Aqua et panis est vita canis.**
Chléb a voda k pití – pod psa živobytí.
Walther 1234a
Pronesl Sixtus V., když se stal papežem (1585–1590); jako kardinál prohlásil → P6. Srov. → N425, P4.

488 **aqua vitae**
„voda života“, tj. destilovaný líh, pálenka

489 **A quo velis curari, pars salutis est.**
Podíl na tvém uzdravení má i volba lékaře.
Walther 34318c

490 **Arbiter medicusque multus civitatem aegram arguit.**
Kolem samý soudce, lékař – obec zřejmě stůně zle.
Walther 34867b
O nezdravém nadbytku soudců a lékařů.

491 **Arbor non primo, sed saepe cadit feriendo.**
Nikoli napoprvé, leč po mnoha ranách strom padne.
Walther 1251
Srov. → A153, G49 aj.

492 **ardor studii**
vědecké nadšení, zápal pro vědu

493 **A repletione multa multaque aegrotatio.**
Z přílišného pojídání – příliš postonávání.
Walther 34319c
Srov. → A239 aj.

494 **Arguitur furia, medicum dum percutit aeger.**
Vlastního lékaře ztlouci je důkazem nepříčetnosti.
Walther 1342
Srov. → M287.

495 **argumentum ad feminam**
důkaz se zřetelem na ženu
Helfer, s. 21
Rozumí se v prospěch sociálně slabých žen.

496 **argumentum ad hominem/personam**
důkaz se zřetelem na člověka, tj. vztahující se k určité osobě (s ohledem na její založení, inteligenci apod.), nikoli k skutkové podstatě sporu

Opak → níže.

497 **argumentum ad rem**
důkaz k věci, tj. vztahující se k objektivní skutečnosti

Opak → výše.

498 **argumentum ambiguum**
ambivalentní, nejednoznačný důkaz, důvod

499 **argumentum e(x) contrario**
důkaz z opaku, na základě opaku

Důkaz vycházející z opaku posuzované věci v pozitivním nebo negativním smyslu.

500 **argumentum ex ratione**
důvod z rozumu, rozumový důvod

501 **argumentum e(x) silentio**
důkaz z mlčení, na základě zamlčení (např. osoby, historických pramenů)

Absence záporného soudu se chápe jako soud souhlasný. Srov. → C422 aj.
Kdo mlčí, souhlasí.

502 **argumentum per analogiam**
důkaz založený na podobnosti (posuzovaných věcí)

503 **Aristoteles ait omnes ingeniosos melancholicos esse.**
Aristotelés tvrdí, že všichni nadaní lidé jsou melancholici.

Cicero, Tusculanae disputationes 1,80
Cicero cituje Pseudo-Aristotela, Problemata 30,1. Srov. → N591.

504 **ars amandi**
umění milovat

Někdy se pod tímto názvem uvádí Ovidiovo dílo Ars amatoria.

505 **Ars artem pellit, par fraus fraudem refellit.**
Um přemůže jen um, podvod vzdá se podvodům.

Walther 1379
Zloděj obral zloděje.

506 **ars curandi/medendi**
umění léčit

507 **ars dicendi**
umění mluvit

podle: Cicero, De oratore 1,107
Syn. → A533.

508 **Ars est discenda, post exercendo studenda, sensus curando crescunt, usus operando.**
Nutno studovat um(ění), a v něm pak dobrat se cviku; péčí se bystří náš cit a dovednost narůstá praxí.

Walther 1395

509 **Ars est enim philosophia vitae, de qua disserens arripere verba de foro non potest.**
Filozofie je totiž umění žít, o němž nelze hovořit slovy osvojenými na tržišti (tj. lidovou řečí).

Cicero, De finibus bonorum et malorum 3,4
Srov. → A522, M343.

510 **Ars est sine arte, cuius principium est mentiri, medium laborare, et finis mendicare.**
Existuje umění bez umění: na jeho začátku se lže, uprostřed je lopota, na konci pak žebrota.

Vox Latina 41, s. 79
O alchymii.

511 **Ars ex tribus constat, morbo, aegroto, medico.**
Umění léčit se skládá ze tří prvků: nemoci, pacienta a lékaře.

Hippokratés, Epidemiae 1,11,1

512 **ars interpretandi**
umění výkladu/překladu

513 **Ars longa, vita aeterna.**
Umění je dlouhé, život je věčný.

Helfer, s. 22
Parafráze známé Hippokratovy sentence; nápis na aule bývalé univerzity v Königsbergu (dnes Kaliningrad). Srov. → níže.

514 **Ars longa, vita brevis.**
Umění (věda) je dlouhé (tj. obšírné), život krátký.

podle: Hippokratés, Aphorismi 1,1; cit. in: Seneca Ml., De brevitate vitae 1,1
Lat. verze části prvního Hippokratova aforismu podle Seneky, častěji v opačném sledu, odpovídajícím originálnímu znění → V202.

515 **Ars medica est divinitus accepta et divinitus exercetur.**
Lékařství je umění přijaté a praktikované božským vnuknutím.
Autorem myšlenky je italský lékař Marsilius Ficinus (1433–1499).

516 **Ars medica magna est.**
Umění lékařské je mocné, velké.
Střv. úsloví.

517 **ars moriendi**
umění umírat
Pod pojmem se rozumí vyrovnaný duchovní postoj umírajících. Srov. → D17, E45.

518 **Ars non est maior quam bene posse mori.**
Není snad větší um než klidně umírat.
Walther 1427

519 **Ars non habet inimicum nisi ignorantem.**
Umění je bez nepřátel, až na tupců pár.
Lze vztahovat i na vědu.

520 **ars obstetricia**
porodnictví

521 **ars rectae vitae agendae**
umění vést správný, náležitý život
Lactantius, Divinae institutiones 3,15,1
Vztahuje se na filozofii.

522 **ars vivendi**
umění žít
Cicero, De finibus bonorum et malorum 1,42

523 **Arta probat medicum res et manifestat amicum.**
V nouzi se projeví jak lékař, tak kamarád pravý.
Walther 1456
Srov. → D270.

524 **Arte manus medicae crescit dolor, ut minuatur;**
quo magis urgetur, et minus ulcus obest.
Znalá lékařská dlaň bolest stupňuje, aby se stáhla;
čím větší tlak cítí teď, tím míň vřed překáží pak.
Walther 1467

525 **Artem demonstrare medicos aegros oportet.**
Na sobě svůj um ať lékař předvede, když choří.
Walther 34930
Srov. → D303, I331, M140 aj.

526 **Artem discamus, usum vero teneamus!**
Umění studujme, leč řemesla pevně se držme!
WALTHER 1473

527 **Artem qui nescit, officinam claudat.**
Ten, komu um není znám, ať zavře oficínu.
SINAPIUS-HORČIČKA, s. 171

528 **Artes per partes, non partes disce per artes.**
Po částech k umění spěj, a nikoli od umu k částem.
WALTHER 1488

529 **Artes pleraeque – immo ex omnibus liberalissimae – habent decreta sua, non tantum praecepta, sicut medicina.**
Většina umění, dokonce i ta ze všech nejušlechtilejší, mají své zásady, nejen příkazy, jako např. medicína.
SENECA ML., EPISTULAE MORALES 95,9

530 **Arte sua medicus pollet cunctis venerandus.**
Lékař má všemi být ctěn, je-li svého umění mistrem.
WALTHER 1470
Srov. → H159 aj.

531 **artes liberales**
svobodná umění
V antice a ve středověku sedm oborů, které tvořily základ všeobecného vzdělání: gramatika, dialektika, rétorika (tzv. trivium), aritmetika, geometrie, astronomie a hudba (tzv. quadrivium).

532 **articulorum dolores habere (magnos)**
mít (velké) bolesti kloubů
CICERO, EPIST. AD ATTICUM 1,5,8

533 **artificium dicendi**
umění mluvit, obratnost v řeči
CICERO, ORATOR 140
Syn. → A507.

534 **A sexu mulier rubet impraegnata virili, femineo pallet: sic sexus uterque notatur.**
Žena, jež pod srdcem nosí chlapce, je růžová v líci,
bledá, jež děvčátko čeká: tak obojí pohlaví poznáš.
WALTHER 91

535 **a sinistra**
zleva
Opak → A97.

536 **Aspera qui assuevit, medicos et pharmaca sprevit.**
Kdo uvykl strádání, ten léky a lékaře haní.
Walther 1553a

537 **Asperior sanat graviores potio morbos.**
Na těžší neduhy lok trpčího léku je nutný.
Walther 1561
Srov. → A99 aj.
Na hrubý pytel hrubá záplata.

538 **Aspidis vulnus pusillum est, attamen in mortem sopit.**
Malinký je zmijí vpich, a přec tě k smrti zkolébá.
Walther 34963b
Srov. → S636, V375.

539 **Assentior.**
Souhlasím.
Augustinus, Soliloquia 1,18,1

540 **Assiduus longusque labor dura omnia vincit.**
Práce vytrvalá a dlouhá vše obtížné zdolá.
Walther 1604
Srov. → A423, O108, O109.

541 **Assiduus studii macie labor occupat artus.**
Tělo se vytrácí při stálé duševní práci.
Walther 1605

542 **Assistas fortis crudelis tempore mortis!**
Mužně hleď do očí zlé smrti, až břit k tobě stočí!
Walther 1607

543 **Astute dum celatur, aetas se indicat.**
Ač skrýván přešikovně, věk se prozradí.
Někdy se připisuje Publiliovi Syrovi.

544 **A summa ad imam desipit mortalitas.**
Veškeré lidstvo vyvádí jak šílené.
Walther 34325h

545 **a tergo**
zezadu, odzadu

546 **atra bilis**
černá žluč

Řec. *melaina cholé*, jedna ze čtyř základních tělesných tekutin (další *haima/sanguis* krev, *flegma* sliz, hlen, *cholé* žlutá žluč), jimž podle antických autorit odpovídají čtyři typy temperamentu (melancholik, sangvinik, flegmatik a cholerik); černé žluči byla připisována hlavně role škodlivá; její převahu považovali v antice za příčinu mnoha nemocí, srov. *melancholia* trudnomyslnost či deprese, duševní stav charakterizovaný sklíčeností.

547 **A tristitia enim festinat mors, et cooperiet virtutem.**
Zármutek totiž má za následek smrt a podlamuje sílu.

VT, Ecclesiasticus 38,19 (18)

O smutku nad zemřelým. Srov. podobná ponaučení ze stejného, popř. jiného pramene → D41, M628, N340, N370, N606 aj.; o smutku obecně → A260 aj.

548 **Atrocitati mansuetudo est remedium.**
Na prchlivost je vhodným lékem laskavost.

Phaedrus, Fabulae (Appendix Perottina) 10,15; Walther 1652a

549 **atrophia ex inactivitate**
atrofie, zmenšení (orgánu) z nečinnosti

Např. úbytek svalové hmoty končetiny v důsledku jejího znehybnění při zlomenině.

550 **Attenuant iuvenum vigilatae corpora noctes.**
Ubývá tělesných sil i mladým, když bdí celé noci.

Ovidius, Ars amatoria 1,735; Walther 1656

551 **Attenuant vigiles corpus miserabile curae.**
Strasti, jež nedají spát, vždy stravují ubohé tělo.

podle: Ovidius, Metamorphoses 3,390; Walther 1657

Srov. → níže, A260 aj.

552 **Attenuat maeror, gaudia corpus alunt.**
Zármutek ubírá sil, zato radost tělu je dodá.

Walther 34993

Srov. → výše, C18, M628 aj.

553 **auctoritatem habere**
mít autoritu, vážnost

podle: Cicero, Cato Maior de senectute 3 aj.

554 **Audaces cogimur esse metu.**
K odvaze nutí nás strach.

Ovidius, Tristia 1,4,4; Walther 1686a

Srov. → A558.

555 **Audaces fortuna iuvat timidosque repellit.**
Odvážným štěstí přeje a k zbabělým točí se zády.

Walther 1688

Pozdní, rozšířená podoba známého lat. přísloví. Srov. → A562, F165, F175 aj.

556 **audacter ac fortiter sententias dicere**
vyslovovat názory s odvážnou pádností, úderností

Caesar, De bello civili 1,1,2

557 **audendi potestas**
možnost, právo odvážit se, experimentovat

podle: Horatius, De arte poetica 9n.

Horatius vztahuje tento požadavek tvůrčí svobody na malíře a básníky.

558 **Audendo magnus tegitur timor.**
Pod odvahou se skrývá velký strach.

Lucanus, Bellum civile 4,702

Srov. → A554.

559 **Audendo virtus crescit, tardando timor.**
Risk podporuje smělost, otálení strach.

Publilius Syrus, Sententiae A 43; Walther 1698

560 **Audendum est; fortes adiuvat ipse Deus.**
Nutno se osmělit, vždyť odvážným přeje sám Bůh.

Walther 1699

Střv. obměna úsloví s milostnou tematikou: *Audendum est: fortes adiuvat ipsa Venus* (Tibullus, Elegiae 1,2,16). Srov. → níže a násl.

561 **Audentes deus ipse iuvat.**
Odvážným přeje sám bůh.

Ovidius, Metamorphoses 10,586; Walther 1702

562 **Audentes Fortuna iuvat.**
Smělým je Štěstěna nápomocna.

Vergilius, Aeneis 10,284; Seneca Ml., Epistulae morales 94,28

Jedno z nejznámějších lat. přísloví, vyskytující se v různých verzích antických i pozdějších. Srov. → výše, A555, F165 aj.

Odvážnému štěstí přeje.

563 **Aude quod times, time quod audes.**
Najdi odvahu k tomu, čeho se bojíš, a boj se toho, na co si troufáš.

Helfer, s. 24

564 **Audere plus, loqui minus fortis viri est.**
K chrabrému muži spíš než řeči patří čin.

Walther 1706

565 **Audiatur et altera pars!**
Ať je slyšena i druhá strana!

Střv. formulace důležité zásady řím. práva; myšlenka se vyskytuje už u Démosthena aj., v řím. literatuře srov. Seneca Ml. (Medea 199n.) a Augustinus (De duabus animabus 22).

566 **audiendo defessus**
vysílen nasloucháním

podle: Cicero, De inventione 1,23 aj.

567 **Audi prudenter et responde sapienter!**
Naslouchej pozorně a odpovídej rozumně!

Walther 1715

568 **Audi, vide, tace, si tu vis vivere in pace.**
Poslouchej, hleď a buď němý, když toužíš žít v míru se všemi.

Walther 1720

Srov. → A573, A576, C123. První část, *Audi, vide, tace*, si zvolila za své heslo současná česká tajná služba (BIS ČR).

569 **aura seminalis**
„oplodňující vánek"

Fráze používaná k vyjádření představy antické medicíny (např. i Aristotelés, Historia animalium 5,41,541a), podle níž sperma vysílá určitý druh aury, který může způsobit oplodnění panny bez přímého kontaktu.

570 **aura vitalis**
životní aura (dosl. vánek)

Výraz z psychotroniky: zvláštní neviditelné vyzařování (energetické pole kolem těla) živých organismů vnímané pouze senzibily. V med. *aura*: předzvěst záchvatu, např. epileptického.

571 **aurea mediocritas**
zlatá střední cesta

podle: Horatius, Carmina 2,10,5

Myšlenka obsažená v Aristotelově etickém učení je zaznamenána v různých úslovích; také: *Aurea est via media* (Zlatá je střední cesta). Srov. → A477, I214, I225, I288, M238, M241, N192, S320, S344 aj.

572 **Aures habent et non audient.**
Mají uši, a neslyší.

VT, Psalmi 113,14 (115,6)

573 **Auribus frequentius quam lingua utere!**
Častěji než jazyk používej uši!

Pseudo-Seneca Ml., De moribus 104; Walther 1800a

Lat. formulace oblíbené myšlenky řec. původu s mnoha střv. ekvivalenty. Srov. → A568, A576.

574 **Auribus quidem credendum est, sed oculis multo magis.**
Jistě nutno věřit uším, očím ale mnohem víc.

Walther 35046c

575 **Auris dolore acuto insaniam incidas.**
Z píchání v uchu člověk by až zešílel.

Walther 35048a

576 **Auscultare disce, si nescis loqui.**
Nauč se poslouchat, když mluvit neumíš.

Pomponius, Atellanarum frg. 12
Srov. → A568, A573.

577 **Aut bibat, aut abeat!**
Ať pije, nebo ať odejde!

Cicero, Tusculanae disputationes 5,118
Cicero uvádí rčení jako zásadu uplatňovanou na řec. hostinách.

578 **Aut brevis aut nullus sit somnus meridianus.**
Spánek odpolední ať je krátký anebo žádný.

Walther 1841
Srov. → N355, N598, P41, S490.

579 **Aut disce, aut discede!**
Buď se uč, anebo se rozluč!
V minulosti nápis na školách. Pod. → D160.

580 **Aut medicus non est ibi?**
Což tam není lékař?

VT, Ieremias 8,22

581 **Aut nihil est sensus animis a morte relictum**
aut mors ipsa nihil.
Buď smrt nenechá duším nic, co mohly by vnímat,
anebo smrt sama je nic.

Lucanus, Bellum civile 3,39n.

582 **aut per occasionem aut per necessitatem**
ať ve vhodné chvíli, nebo pod tlakem okolností

Livius, Ab urbe condita 1,5,5

583 **Aut vincit hominem morbus ipse, aut vincitur.**
Buď zdolá nemoc tebe, anebo ty ji.

Walther 35082b
Srov. → C228.

584 **Auxiliare tibi! Deus et vult auxiliari.**
Pomoz si sám, a pak můžeš počítat s pomocí Boží.
Walther 1867

585 **Auxilium a notis petito, si forte labores!**
Nec quisquam melior medicus quam fidus amicus.
Uprostřed nouze se zkus na své známé obrátit s prosbou:
každého lékaře předčí přítel, jenž věrností léčí.
Pseudo-Cato, Disticha 4,13; Walther 1871

586 **Auxilium Christi venit ad nos tempore tristi.**
Když je vše beznadějné, tu Kristova pomoc nám kyne.
Walther 1872

587 **Auxilium Domini debent exquirere cuncti.**
O pomoc k Hospodinu jsou dlužni se utíkat všichni.
Walther 1873

588 **a vertice usque ad calcem**
od temene až k patě
Walther 34331e1
Srov. → A54, A466 aj.

589 **avis rara → rara avis**

1 **Balbus balbum amat, quoniam sua verba capessit.**
Koktal má koktala rád, neboť ten mu rozumí dobře.

WALTHER 1906

Střv. verze antického přísloví. Srov. → S300.

2 **Balnea corporea fusum quoque corde precamen infirmis membris animaeque dabunt medicamen.**
Tělesná koupel a proud čiré modlitby ze srdce litý
vyléčí stejně tak choré údy, jak mysl a city.

WALTHER 1911

Srov. → B8 aj.

3 **Balnea corporibus prosunt, sed visibus obsunt.**
Koupele – obroda těl – jsou pro oči naopak svízel.

WALTHER 1012

Srov. → níže aj.

4 **Balnea fervida, pocula grandia, somnia pauca, haec tibi lipposos perficient oculos.**
Horká lázeň, obrovská číš a šizený spánek –
to všechno působí tak, že krhavý bude tvůj zrak.

WALTHER 1914

Srov. → výše, B7 aj.

5 **Balnea post mensam crassant, sed ante macrassant; humida pinguescunt et arida saepe calescunt.**
Ber lázeň po jídle a ztloustneš, před jídlem – zhubneš;
ve vodní lázni jen tučníš a v parní se důkladně potíš.

WALTHER 1919

6 **Balnea repleto ventre intrare caveto,**
sed cum decoctus fuerit, cibum ipsum habeto!
Najezen do lázně bys vstupovat měl plný bázně;
teprv až vytrávíš, si dopřej pokrmu rázně!

WALTHER 1920

Mezi verši chybí významová souvislost. Srov. → B11.

7 **Balnea sunt grata; sed potio sit moderata,**
atque novellarum fuge potum cerevisiarum!
Lázně jsou vítané, jen pití buď kontrolované:
co vůbec neprospívá, je pití mladého piva.

WALTHER 1922

Srov. → níže, B4, B11, Q82 aj.

8 **Balnea sunt remedia laborum.**
Lázně jsou lékem proti útrapám.

WALTHER 35113

O léčivých účincích lázní → B2, I87, M73, R77, V36; srov. → níže; opak → A273, N209 aj.

9 **Balnea, vina, venus conservant corpora nostra;**
corrumpunt eadem balnea, vina, venus.
Lázně, láska, chuť vín jsou pilíři našeho těla;
jeho zhoubci jsou též – lázně, láska, chuť vín.

WALTHER 1923

Pozdější varianta antického nápisu s opačným vyzněním → níže; srov. → výše aj.

10 **Balnea, vina, venus corrumpunt corpora nostra;**
sed vitam faciunt balnea, vina, venus.
Lázně, láska, chuť vín jsou škůdci našeho těla...
Jsou však pilíři žití – lázně, láska, chuť vín.

HELFER, s. 26

Veršovaný antický epitaf. Srov. pozdější obměnu → výše aj.

11 **Balneo peracto non immediate cibato!**
Dimittas potum; expertis est bene notum.
Odpusť si hodování, sotva ses vynořil z vany.
Rada zkušených zní dát sbohem i nutkavé žízni.

WALTHER 1926

Srov. → B6, B7 aj.

12 **balneum aquae; b. arenae; b. calens/tepidum; b. frigidum; b. maris; b. medicatum; b. vaporeum/vaporis**
lázeň vodní; l. písečná; l. horká (teplejší než 39 °C); l. studená; l. mořská; l. léčivá; l. parní

13 **Balneum ingressus depone odium!**
Když vejdeš do lázně, odlož hněv!

WALTHER 35114

14 **Barba non facit philosophum.**
Brada filozofa nedělá.

podle: GELLIUS, NOCTES ATTICAE 9,2,4

Analogicky bílý plášť nedělá lékaře, tj. nesuďme podle zevnějšku. Srov. → H11, S711; opak → V130 aj.

15 **Basiliensia Nomina Anatomica** (zkr.: BNA, B. N. A.)
Bazilejské anatomické názvosloví

Označení prvního kodifikovaného souboru anatomických termínů, který byl schválen na kongresu německých anatomů v Bazileji r. 1895. Srov. → I27, P19.

16 **Beata morte nil/nihil beatius.**
Většího štěstí není nad blaženou smrt.

WALTHER 35123

17 **Beatam vitam in animi securitate ponimus.**
Blažený život stavíme na duševním klidu.

CICERO, DE NATURA DEORUM 1,20,53

18 **Beati monoculi in terra/regione caecorum.**
Blažení jednoocí v zemi/krajině slepých.

HELFER, s. 26

Srov. → M249 aj.

Mezi slepými jednooký králem.

19 **Beati mortui, qui in Domino moriuntur.**
Blahoslaveni jsou mrtví, kteří umírají v Pánu.

NT, APOCALYPSIS IOANNIS 14,13

Stejný název nese jedna z nejznámějších skladeb německého hudebníka F. Mendelssohna-Bartholdyho.

20 **Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum caelorum.**
Blaze chudým/pokorným v duchu, neboť jejich je království nebeské.

NT, MATTHAEUS 5,3

21 **Beatus ille, qui procul negotiis.**
Šťasten je ten, kdo shonu města unikne.

HORATIUS, EPODI 2,1

Horatiova lapidární oslava prostého venkovského života. Často se citují jen závěrečná slova verše → P330.

22 **Beatus non est, qui habet, quae cupit,**
sed qui non cupit, quae non habet.
Blažený není ten, kdo má, co chce,
nýbrž kdo po tom, co nemá, netouží.

Walther 1953

23 **Beatus stomachus, quem non maculavit medicus.**
Blažené útroby, v nichž nerejdil doktor (rádoby).

Walther 1954

24 **Bene autem mori est libenter mori.**
Zemřít dobře znamená ovšem zemřít bez zdráhání, smířeně.

Seneca Ml., Epistulae morales 61,2
Srov. → A458, B31 aj.

25 **bene curata cute**
s dobře pěstěnou kůží, tj. s vypaseným břichem

Horatius, Epistulae 1,4,15

26 **Benedicta sit terra, quae te germinavit, benedicta mulier,**
quae te misit, benedictus ego, qui te bibo.
Buď požehnaná země, která tě zplodila, žena, která tě poslala,
a požehnaný (tj. Benedictus/Benedikt) jsem i já, který tě piji.

Papež Benedikt XIV. (1740–1758) ve svém ocenění tokajského vína, které mu poslala darem císařovna Marie Terezie, využil slovní hříčky, kterou v latině poskytuje jeho jméno. Srov. → V169.

27 **Bene dignoscitur, bene curatur.**
Dobře diagnostikováno, dobře léčeno.

Dobrá diagnóza je předpokladem správné léčby. Pod. → B49, M407, N50, N426, Q116; srov. → C46, M387 aj.

28 **Bene docet, qui bene distinguit.**
Kdo dobře rozlišuje, dobře učí.

Helfer, s. 27
Pedagogická zásada.

29 **Bene dormit, qui non sentit, quam male dormiat/dormit.**
Dobře spí ten, kdo necítí, jak špatně spí.

Publilius Syrus, Sententiae B 24 / Walther 1986

30 **Bene mori est effugere male vivendi periculum.**
Dobře zemřít znamená uniknout nebezpečí špatného života.

Seneca Ml., Epistulae morales 70,6; Walther 35164
Srov. → B32, B54 aj.

31 **Bene mori libenter mori est.**
Zemřít dobře znamená zemřít smířeně.
podle: Seneca Ml., Epistulae morales 61,2; Walther 35164a
Srov. → A458, B24 aj.

32 **Bene moritur, qui, dum moritur, lucrum facit.**
Má dobrou smrt, kdo umíráním získává.
podle: Seneca Ml., Epistulae morales 115,14; Walther 35164b
Srov. → B30, B54 aj.

33 **Bene philosophatur, qui discit bene mori.**
Moudrý, kdo učí se, jak dobře umírat.
Walther 1994a

34 **Bene spera!**
Doufej v dobrý výsledek! / Měj dobrou naději! / Buď optimistický!
Pseudo-Seneca Ml., De remediis fortuitorum 16,1

35 **Bene vixit is, qui potuit, cum voluit, mori.**
Dobře žije, kdo může zvolit smrt, když zemřít vskutku chce.
Publilius Syrus, Sententiae B 39; Walther 1997

36 **benigna interpretatio**
příznivý výklad

37 **Benignior sententia in verbis generalibus seu dubiis est.**
Názor vyjádřený všeobecnými nebo nejednoznačnými formulacemi vyznívá příznivěji.
Helfer, s. 27
Právnická zásada.

38 **Benignius leges interpretandae sunt, quo voluntas earum conservetur.**
Zákony je nutno vykládat shovívavěji, aby se zachoval jejich smysl.
Celsus, Digesta 1,3,18
Právnická zásada.

39 **Bibere humanum est, ergo bibamus.**
Pít je lidské, tedy pijme.
Helfer, s. 28
Žertovný nápis vytvořený podle rčení → E90.

40 **Bis dat, qui cito dat; nil dat, qui munera tardat.**
Dvakrát dá, kdo dá rychle; kdo odkládá, jako by nedal.
Publilius Syrus, Sententiae B 25; Walther 2033
Srov. → Q129, Q315.
Kdo rychle dává, dvakrát dává.